

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

חלק ז'

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

תמוז - תשע"ג

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים
בחוכרות יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"

"ארחות המוסר"

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לייבי

הרב יחיאל חסידה

הרב דוד יגאלי

הרב ישראל מאיר וולך

נר זכרון לעילוי נשמה

למורנו ורבינו, ראש בני ישראל, אביר הרועים, גדול פוסקי
זמנינו, אור המאיר, פטיש החזק, עמוד הימיני, שריד לדור
דעה, לשון ממהרת לחזרות אמרי שפר, חכם הרזים, לו
נגלו תעלומות חכמה, איש אשר רוח בו, ידיו גלילי כסף
ממולאים בתרשיש, ראשו כתם פז, וכל הוויתו עמל התורה
עד כלות הכוחות,

מרן הגאון רבינו

יוסף שלום אלישיב

זכר צדיק וקדוש לברכה

שעלה בסערה השמימה בבין המצרים כ"ח תמוז תשע"ב,
נתעלה בקדושה וטהרה למקום מנוחתו תחת כסא הכבוד,
ואותנו השאיר לאנחות, יתומים נדכאים עלובי רוח, אוי מי
יורנו הדרך ומי יבין לנו שמועה, מי יתרץ הוויות ומי יפרק
הקשיות, מי יפשוט הספיקות ומי יאיר לנו נתיבות,
קשה היום לישראל כיום בוא השמש בצהרים,
חכם שמת אין לו תמורה,
והשי"ת הטוב וממייב, ינחמנו במהרה בנחמת ציון
ובתחיית המתים בקרוב בימינו, ובלע המוות לנצח ומחה
דמעה מעל כל פנים, אמן.

חוברת זו מוקדשת להצלחתם ולעילוי נשמתם

מר **אברהם** בן ר' בנימין בייניש הכהן
ויונתו **חיה רחל שינדל**
בת הרה"ג ר' יצחק צבי **טראוב** שיחיו

לעילוי נשמת

אביו ר' **בנימין בייניש** בן ר' אברהם הכהן ז"ל
חמיו הרה"ג ר' **יצחק צבי גרינברג** זצ"ל
וחמותו מרת **שרה בילא** ע"ה בת ר' אברהם הכהן ז"ל

ולזכות

אימו מרת **שינדל תחי** בת ר' יוסף הכהן ז"ל

יתברכו משמים בכל מילי דמיטב

זכות הלימוד בספר זה יעמוד להם שיצליחו בכל אשר
יפנו לטובה ולברכה

ושיוזכו לרוות נחת מצאצאיהם שיחיו

חוברת זו מוקדשת
לזכר ולעילוי נשמות

אבי וסבי, ירא ה' נאמן רוח, חכם ורב פעלים
רבי אליהו מרדכי
בן מרן רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל
גלב"ע מ"ו באב תש"ו

אמי וסבתי, אשת חיל אם הבנים
מרת חסא שיינא פערל זוננפלד ע"ה
בת רבי אלתר יצחק ורנר ז"ל
נפטרה בשיבה טובה בשבת קודש ח' מרחשון תשמ"ה

ת נ צ ב " ה

הונצחו בחוברת על ידי
בנם ר' משה יהודה זוננפלד הי"ו
ונכדיהם ר' אליהו מרדכי זוננפלד הי"ו
ור' דניאל זוננפלד הי"ו
ירושלים - רעננה - ברזיל

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' שמואל בן ר' צבי קניבסקי ז"ל

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן נבריאל ויפה ארבוב ז"ל

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.נ.צ.ב.ה

הונצחו על ידי
מר אלון ארבוב שיחי'
להצלחתו

תוכן הענינים

10.....פתח דבר

13.....שער הדאגה

32.....שער החרטה

40.....שער הכעס

71.....פעילות הארגון

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידיעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם: "למען תלך בדרך טובים, וארחות צדיקים תשמור".

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה' בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "ארחות יוסר".

כמעשינו בראשונה, ממשיכים אנו בחוברת השביעית, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל. הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו: כי תיקון המידות הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים

גם יחד, ומבאר שם בלשונו הזהב: אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כברייתן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסולייתה, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", ונאמר "עקב ענוה יראת ה'", למדנו, כי סדר הדברים הוא: תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבנו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה. זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרת הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בביאת המשיח ובבניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה
מערכת ארחות המוסר

סדר הלימוד היומי בשיעורים

יום א' א' תמוז - יום ה' ה' תמוז.....(פרשת חקת)	שבוע א'
יום א' ח' תמוז - יום ה' י"ב תמוז.....(פרשת בלק)	שבוע ב'
יום א' ט"ו תמוז - יום ה' י"ט תמוז.....(פרשת פינחס)	שבוע ג'
יום א' כ"ב תמוז - יום ה' כ"ז תמוז.....(פרשת מטות מסעי)	שבוע ד'
יום א' כ"ט תמוז - יום ה' ד' אב.....(פרשת דברים)	שבוע ה'

לתשומת לב:

חוברת זו חולקה למשך חמשה שבועות.

החוברת הבאה תצא במהדורה מיוחדת לימי "בין הזמנים".

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.
(חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם).
החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.
תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה.
כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

עיונים

ארחות

שער הראגה

צדיקים

שער העשירי שער הראגה

א. הבוטחים בה'. כתב
ב"פלא יועץ" (ערך
'דאגה'): "כבר אמר
החכם, העבר אין,
העתיד עדיין, דאגה
מניין? קום שתה יין.
שאם הדבר כבר עבר,

¹הראגה. זאת המדה היא רעה
²ברב עניינה, והיא
נפרת ³על כל הפנים, כדכתיב: "וירא אתם והנם
זעפים" (בראשית מ, ו), וכתיב: "מדוע פניך רעים ואתה
אינך חולד" (נחמיה ב, ג). ואמר אהר מן החכמים: איני
מוצא כלל ⁶באנשי נפשות העליונות ⁷סימן ראגה.

הראגה על ⁸עולם זה להשיג מאומה היא מנגה מאד,
והיא לא נמצאת כלל באנשים ^(א)הבוטחים

ביאורים

1. הראגה. החשש מפני רעה העלולה לבוא. 2. ברוב עניינה. ברוב סיבותיה.
להוציא דאגה על עניני רוחניות כגון על מצוה שלא תאבד ממנו, שבזה
הדאגה היא טובה. 3. על כל הפנים. בכת"י הגירסא: "על הפנים". כלומר, על
פני אדם הדואג. 4. וירא אותם וגו'. שר המשקים ושר האופים - של פרעה -
חלמו שניהם חלום בלילה אחד, בבוקר בא אליהם יוסף הצדיק וראה אותם
עצובים (-וזעפים). 5. מדוע פניך רעים וגו'. כי בעבור העצבון נשתנה מאור
פניו לרוע ולזה שאלו מדוע פניך רעים הלא אין אתה חולה לומר שבעבורה
נשתנה מראית פניך. (מצודת דוד). 6. באנשי נפשות העליונות. באנשים
הנמצאים במעלה רוחנית גבוהה. 7. סימן ראגה. לא נמצא אצלם אף סימן
דאגה מגודל בטחונם בה' שכל מה שיארע להם הוא לטובה, וכפי שאמר דוד
המלך ע"ה (תהלים קיח, ו): "ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם". 8. עולם זה.
על עניני גשמיות.

ארחות

שער הדאגה

צדיקים

עיונים

ב' וּמֵאֲמִינִים בּוֹ. הַדָּאגָה וְהַיְגוֹן
הֵם¹⁰ מְכַלִּים הַלֵּב וְהֵם¹¹ חָלִי

מה יועיל בדאגה? האם
יוכל להשיבו? ולא די לו
רעת הדבר שארע לו,
אלא שיוסיף רעת

הדאגה, וחיי צער יחיה. יסיחנו מדעתו! ואם דבר שעתיד להיות, אם יש תקנה
- יעשה התקנה, ואם לא יש תקנה - מה יועיל בדאגה? יבטח בשם ה' וישען
באלקיו. זה כלל גדול להסיר הדאגה".

ב. מכלים הלב. הנה אמרו חז"ל שהדאגות מוזיקות מאד לגוף וגורמות לכל
מיני מחלות, כמבואר בסנהדרין (ק:): "לא תעיל דוּיָא בלבך, דגברי גיברין קטל
דוּיָא". פירוש: לא תביא דאגה בלבך, שהרי הדאגה הרגה אפילו אנשים
גיבורים. ובחגיגה (ג:) מובא חולי בשם "גנדיפס", ופירש רש"י (בפירושו
הראשון): "חולי האוחז מתוך דאגה". מבואר מכל זה שדאגה גורמת לחולי.

וכן כתב רבינו יונה (אבות ב, ז) 'דאגת הנכסים מקצרת שנותיו של אדם',
והביא מה שאמרו חכמי הטבע: "היגון - חולי הלב, והדאגה - כלות הלב".
והאריך בזה רבינו בחיי (תחלת פרשת כי תשא) שהדאגה והיראה מחלישין כח
האדם בדרך הטבע ומקריבין ימי מיתתו, וביאר שזה כונת שלמה המלך
במשלי (י, כז) "יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה", ע"ש.

גם גורמת הדאגה לאדם תשות כח, כמו שאמרו (גיטין ע). שלשה דברים
מכחישים כוחו של אדם ואחד מהם 'פחד', ופירש רש"י שם, "פחד, דאגה
שדואג על דבר העתיד, כגון טירוד מזונות, או פחד אויב וכו'". (והוא מבואר
ע"פ דברי רש"י בירמיה (מט, כג) שכל דאגה לשון יראה הוא).

וכתבו בספרי המוסר, שהאדם יהא נתבע לעתיד לבוא לא רק על חוסר
האמונה הגורם לו כל הדאגות, אלא גם על מה שגרם לעצמו חלישות הגוף
וקירב את מיתתו וקיצר את שנותיו מחמת דאגותיו.

וכבר אמר שלמה המלך (משלי יב, כה): "דאגה בלב איש ישחנה", ופירשו
ב'מצודות דוד' ובמלבי"ם: כשבא דאגה בלב איש, ימעט וישפיל אותה מכמות
שהיא. [ישחנה' מלשון שחיה והשפלה, כלומר שישפילה וימעטנה ויורידנה

ביאורים

9. והיגון. עצבון שבא כתוצאה מדאגת הלב. 10. מכלים הלב. מכחישים כחו.
11. חלי הגוף. גורמות מחלות לגוף, כפי שאמרו חז"ל (ברכות נח: כתובות
סב.) 'אנחה (שאדם נאנח) שוברת חצי גופו של אדם'.

עיונים

ארחות

שער הדאגה

צדיקים

הַגּוֹן. וְהַדָּאגָה הָרַעָה שְׂכַבְלָא
הַדָּאגוֹת הִיא, שְׂיִרְדָּף אַחֵר
הָעֵבְרוֹת, וּבָעֵת שֶׁלֹּא יִמָּצֵא¹² כָּל
חֶפֶץ לְבוֹ אִזּוֹ הוּא דוּאָג וּמִצְטָעֵר.
הַדּוּאָג¹³ עַל עוֹלָם זֶה הוּא רְחוּק
מְאֹד¹⁴ מִן הַתּוֹרָה¹⁵ וְהַמִּצְוֹת
¹⁶וְהַתַּפְלָה, לְכֵן יַחֲוִשׁ מְאֹד לְתַנּוּן
הַמְּדָה הַזֹּאת לְהַסִּיר אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ.
וְאִין צָרִיף לְהַאֲרִיךְ בְּרַעְיָתָהּ,¹⁷ כִּי

למטה]. וכן פירש
הרלב"ג: כשיקרה
שיהיה דאגה בלב איש
צריך להשתדל להכניע
ולהשפיל הדאגה, כי אין
בדאגה תועלת כלל אך
נזק, והוא ממה שאינו
ראוי למשכיל, כי הדאגה
על דבר החולף הוא
שגעון, גם הדאגה לענין
העתיד היא בלתי ראויה
כי ראוי שיבטח האדם
על הש"י. עכ"ד.

כָּל הַטּוֹבוֹת הַבָּאוֹת מִן הַשְּׂמִיחָה הֵם הַפּוֹן הַדָּאגָה.

וְעֵתָהּ הַתְּבוֹנָן, גַּם יֵשׁ בְּדָאגָה¹⁸ דְּרָכִים טוֹבִים, כְּמוֹ

ביאורים

12. כל חפץ לבו. כשאנו מצליח להשיג את הדברים האסורים שהוא רוצה.
13. על עולם זה. גם מי שדאגותיו אינן על דברים אסורים אלא על דברים
גשמיים. 14. מן התורה. כי כשאדם דואג אין לבו פנוי לתורה. ובסנהדרין (כו:)
"אמר עולא, מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה". ופירש רש"י: הדאגה שאדם
דואג בלבו על מזונותיו, גורמת להשכיח ממנו אפילו את התורה שלומד.
- ובעירובין (סה:). "הלכתא בעיא צילותא" כלומר, פסיקת הלכה צריכה
צילות הדעת. 15. והמצוות. כי המצוות צריך לקיימם בשמחה ומתוך טוב
לבב, וזה הדואג על עניני העולם תמיד עצוב, וגם אינו יכול לתת לב לדקדק
במצוות כדבעי. 16. והתפלה. כי מרוב דאגותיו אין דעתו מיושבת עליו ואינו
יכול לכוון בתפלה כראוי. 17. כי כל הטובות וכו'. כלומר, מלבד מה שהדאגה
מפריעה בעבודת ה' כנ"ל, היא מונעת מן האדם את כל הטובות הבאות
ממדת השמחה לשרוי בשמחה, אשר ביארם רבינו בפרק הקודם. 18. דרכים

ארחות

שער הדאגה

צדיקים

שְׁאֵמֵר הַנְּכִיָּא: "19 מַה יִּתְּאוּנֵן אָדָם חַי, גָּבֵר עַל חֲטָאֵיו" (איכה ג, לט). החוטא צריך להגדיל יגון בלבבו ולהתאנח במרירות הלב על שמרד נגד יוצר הכל. 20 אִם הַפְסִיד דִּינָר - קָשָׁה בְּעֵינֵי הָאָדָם, 21 וְאִם אֶבֶד עֲשָׂרָה וַיֵּצֵא נָקִי מִנְּכֶסֶיו - הֲלוֹא נִפְשׁוֹ עָלָיו תֵּאָכַל; וְכֵן עַל הַצָּרוֹת כָּאֲבוֹ נֹצַח וַיִּגּוֹן בְּלִבּוֹ. 22 וְיוֹתֵר רָאוּי שִׁיִּצְטַעַר וַיֵּאָנַח עַל שְׁהִמְרָה נֶגְדַּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ 23 וְלֹא זָכַר חֲסָדָיו וְטוֹבוֹתָיו עָלָיו.

ביאורים

טובים. לפעמים הדאגה היא טובה. 19. מה יתאונו וגו'. פירש רש"י (איכה ג, לט): "כל איש ואיש יתאונו על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה... לפיכך מה יתאונו למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו". 20. אם הפסיד דינר. אדם שהפסיד סכום כסף קטן מצטער על ההפסד. 21. ואם אבד עשרו. אדם שהפסיד את כל נכסיו מצטער מתאבל וכואב. 22. ויותר ראוי וכו'. פירוש, אבל אדם שחטא - צריך לדאוג הרבה יותר מהם, שהרי ההפסד שלו הוא הפסד נצחי! 23. ולא זכר חסדיו וטובותיו עליו. זה לשון רבינו יונה (שע"ת א, יב): "ולא זכר יוצרו אשר בראו יש מאין וחסד עשה עמו, וידו תנחהו בכל עת, ונוצר נפשו בכל רגע, ואיך מלאו לבו להכעיס לפניו? ואיך טח (-כוסו) מראות עיני החוטא מהשכיל לבבו? והמשכיל אשר נפקחו עיניו, יוחקו הדברים האלה בלבבו, ויבואו חדרי רוחו". עכ"ל. התביעה הגדולה ביותר היא חסרון הכרת הטוב להקב"ה על כל רחמיו וחסדיו. ונאמר (דברים לב, ו): "הלה' תגמלו זאת עם נבל" וגו', ופירש רש"י: "הלה' תגמלו זאת" - לשון תימה, וכי לפניו אתם מעציבין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות! "עם נבל" - ששכחו את העשוי להם. עכ"ל. כלומר, שעושים עצמם כאילו שכחו את כל הטוב והחסד העשוי להם, והמחזיר רעה למי שהיטיב עמו קרוי נבל (רמב"ן).

ארחות

שער הדאגה

צדיקים

דַּע, כִּי מַדְרָגוֹת הַתְּשׁוּבָה 24 הַכֹּל לִפִּי 25 עֵצָם הִיגוֹן, 26 כִּי הִיגוֹן בָּא מֵאֵת 27 טוֹהַר הַנֶּפֶשׁ, 28 הַנִּשְׁמָה הָעֲלִיזָה, וְעַל-כֵּן מִקְבֵּל הִיגוֹן וְהִדְאָה לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְהַמּוֹשֵׁל בָּזֶה: הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הַכְּעִיסוּהוּ יְלִידֵי בֵּיתוֹ הַקְּרוֹבִים אֵלָיו, וְהֵם מֵאֲצִילֵי הָאָרֶץ הַנִּבְכָּדִים - יִתֵּן לָהֶם יוֹתֵר חֲנִינָה וְחֶמְלָה מִחֶמְלָתוֹ עַל הָרְחוּקִים וְהַפְּחוּתִים. 29 לָכֵן יַחְמֹל הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא עַל הַנִּשְׁמָה שֶׁהִיא מִצְטַעֶרֶת וְדוֹאֶגֶת עַל חַטֵּאתֶיהָ. וְכֵן אָמַר דָּוִד: "30 ה' נִגְדָךְ כָּל תִּאֲוֹתֶי, וְאֵנִיחֵי

ביאורים

24. הכל לפי עוצם היגון. זה לשון רבינו יונה ב"שערי תשובה" (א, יג): "ומדרגות התשובה ומעלותיה, לפי גודל המרירות ועוצם היגון, והיא [מעידה על] התשובה אשר תבוא מדרך טוהר הנפש וזכות שכלה, כי לפי שכלו וכפי אשר תפקחנה עיניו, ירבו ויעצמו במאד מאד יגוניו ברעיניו על רוב עוונותיו". 25. עוצם. חזק. 26. כי היגון. על חטאיו. 27. טוהר הנפש. שמתוך רגשי טהרה והזדככות מתעצבת ודואגת על התרחקותה מבוראה. 28. הנשמה העליונה. בשערי תשובה (הנ"ל) הוסיף בזה"ל: "ונרצתה בזה יותר מאשר תרצה ברוב יסורי הגוף ומכאוביו". כי הנשמה קרובה אל ה' יתברך יותר מאשר הגוף. 29. לכן יחמול ה' ב"ה על הנשמה. "כמו שנאמר (ישעיה נז, טז): "כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי" - באורו, כאשר יעטוף ויצטער הרוח שהוא מלפני כי הוא מן העליונים, ויעטפו נשמות אשר אני עשיתי, לא אריב עוד ולא אקצוף, כי איך לא אחון וארחם על נפש יקרה אשר היא מלפני - ונשמות אני עשיתי... ואמר 'ונשמות אני עשיתי' - לקרבתן אל העליונים, אף על פי שהגוף והכל מעשי ידי" [כלומר, גם המלך מושל על כל המדינה ועם כל זה נותן חנינה לקרובים אליו יותר מאשר לרחוקים ולפחותים, כמו כן הנשמה קרובה אל ה' יותר מאשר הגוף, ולכן תשובה המגיעה מטוהר הנשמה רצויה לה' יותר מתשובה הבאה מרוב יסורי הגוף ומכאוביו]. (שע"ת שם). 30. ה' נגדך כל תאוותי.

ארחות

שער הראגה

צדיקים

מִמֶּךָ לֹא נִסְתַּרְחָה" (תהלים לח, י). הַדְמָעוֹת בָּאוּ מִן הַיְגוֹן וְהַדְאָגָה. וְהִנֵּה ³¹שְׁעָרֵי דְמָעוֹת לֹא נִנְעָלוּ (ב"מ נט, א), דְּכִתִּיב: "פִּלְגֵי מִים יִרְדּוּ עֵינֵי עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרַתְךָ" (תהלים קיט, קלו), וְכִתִּיב: "³²כִּי עוֹנֵי אֲנִיד, אֲדָאג מִחֲטָאתִי" (שם לח, יט). וְלְעוֹלָם יִקַּח יְגוֹן בְּלִכְבוֹ ³³עַל מַה שְּׁעָבַר, וַיִּדְאג ³⁴עַל הָעֵתִיד, וַיִּירָא תְּמִיד שְׁמָא לֹא הַשְׁלִים חֵק הַתְּשׁוּבָה. וְכִתִּיב: "³⁵אֲשֶׁרִי אֲדָם מִפֶּחַד תְּמִיד" (משלי כח, יד), אֲפָלוּ אִם הָיָה עֲכָשׁוּ זָכָא וְצָדִיק גָּמּוּר, וַיִּירָא לְעוֹלָם שְׁמָא יָבּוּא חֲטָא לִירוֹ. וְכֵן מְצִינֵנוּ בְּעֵקֶב, אֶת-עַל-פִּי ³⁶שְׁאִמְרָ לֹו הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא "וְשִׁמְרֵתִיךָ בְּכָל אֲשֶׁר

ביאורים

באורו: "גלויה לפניך כל תאותי כי איננה זולתי לעבודתך, ואתה יודע אנחתי כי איננה על עסקי עולם הזה והדברים הכלים, זולתי על חטאי ועל קוצר ידי בעבודתך" (שע"ת שם, יד). ³¹ שְׁעָרֵי דְמָעוֹת לֹא נִנְעָלוּ. דְּכִתִּיב (תהלים לט, יג): "שמעה תפילתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש" (ב"מ נט.). [דוד המלך מבקש מה', שמע תפילתי והאזן לשועתי, ובוטח אני שלנוכח דמעתי לא תחרש ותמלא את בקשתי. הרי שרק משום דמעתי היה בטוח שתעלה תפילתו]. (עפ"י הגמרא ב"מ נט. ושע"ת שם). ³² כִּי עוֹנֵי אֲנִיד. דוד מתוודה על עוונותיו ומצטער ודואג עליהם. ³³ עַל מַה שְּׁעָבַר. יְגוֹן, הוא צער על העבר, על החטא שהאדם נכשל בו. ³⁴ עַל הָעֵתִיד. שלא יכשל שוב, וכמאמר חז"ל (אבות ב, ד): "אל תאמן בעצמך עד יום מותך". ³⁵ אֲשֶׁרִי אֲדָם מִפֶּחַד תְּמִיד. מאושר האדם אשר תמיד ירא שלא יכשל בחטא. וזה לשון רש"י (גיטין נה:): "מפחד, דואג לראות הנולד שלא תארע תקלה בכך אם אעשה זאת". ³⁶ שְׁאִמְרָ לֹו הַקְדוֹשׁ. בשעה שברח מפני עשו אחיו ויצא ללכת לחרן.

עיונים

ארחות

שער הראגה

צדיקים

תִּלְךָ" (בראשית כח, טו), ³⁷הָיָה יִרְאָ שְׁמָא יִגְרָם הַחֲטָא. וְכֵן אָמַר דָּוִד: "לֹאֵלָה הָאֲמִנְתִּי לְרָאוֹת בְּטוֹב ה' בְּאַרְיֵן חַיִּים" (תהלים כז, יג), אֶת-עַל-פִּי שְׁהִיָּה יוֹדַע שְׁהִיָּה חֲסִיד גָּמּוּר, ³⁹שְׁמָא יִגְרָם הַחֲטָא שְׁלָא יָבּוּא ⁴⁰לְנֵעַם הַצְּדִיקִים (ברכות ד, א). וְלְעוֹלָם יִדְאג שְׁמָא ⁴¹אֵין עֲבוּדְתֵּנוּ

והחלק השני) ששם מדובר רק בהבטחות שאמר ה' לנביא לומר לעם, מה שאין כן בהבטחה שהיא לנביא עצמו, אפשר שיגרום החטא לבטלה. ד. אֵין עֲבוּדְתֵּנוּ מְקוּבַּלֶּת לִפְנֵי הַמָּקוֹם ב"ה. כתב ה'באר היטב' (או"ח תקעא, א): "ידע, שכל המעשים שאדם עושה ותורה שלומד בעודו רשע בעו"ה מוסיף כח בקליפות, עד שחזר בתשובה מוציא מהקליפה".

ביאורים

³⁷ הִיָּה יִרְאָ שְׁמָא יִגְרָם הַחֲטָא. כאשר נאמר לו שעשו הולך לקראתו וארבע מאות איש עמו: "ויירא יעקב מאד", למרות שהקב"ה הבטיח לו שישמור עליו, מכל מקום היה ירא, כי אמר שמא חטאתי אחרי הבטחה זו ויגרום החטא שלא תתקיים ההבטחה. ³⁸ לֹאֵלָה הָאֲמִנְתִּי וְג'. בברכות (ד.) מבארת הגמרא: על פי המסורה, יש נקודות מעל המלה "לולא", הניקוד בא לדרשה, למעט את משמעות הכתיב, ולומר שלא היה ברור לו לגמרי שאכן יזכה לראות בטוב ה', כלומר לעולם הבא, [אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע, מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לא]. למרות שידע שהוא חסיד גמור מכל מקום ספק היה בלבו אם יתא לו שכר בעוה"ב. ³⁹ שְׁמָא יִגְרָם הַחֲטָא. שמא יחטא ובגלל זה יפסיד את שכרו. ⁴⁰ לְנֵעַם הַצְּדִיקִים. לחזות בנועם ה' עם הצדיקים לעולם הבא.

ארחות

שער הראגה

צדיקים

עיונים

מִקְבֵּלֶת לִפְנֵי הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, וְשָׂמָּה הוּא מֵאוֹתָם שְׁנֵאמַר עֲלֵיהֶם: ⁴¹"מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רַמֵּם חֲצִירִי" (ישעיה א, יב). עַל-כֵּן יוֹסִיף אִמְרָן. וּמַעֲשֶׂה בְּחֶכֶם אֶחָד, שְׂרָאָה אָדָם אֶחָד דּוֹאֵג. אָמַר לוֹ: אִם דֹּאגְתָּהּ עַל עוֹלָם זֶה - יִמְעַט הַשֵּׁם יִתְעַלָּה דֹאגְתָּהּ, וְאִם דֹּאגְתָּהּ ⁴²עַל עוֹלָם הַבָּא - יוֹסִיף הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא דֹאגְתָּהּ עַל דֹּאגְתָּהּ.

הַדֹּאגָה מוֹעֵלֶת ⁴³לְעֵנִי הַתּוֹרָה, שִׁיחֲזֹר תָּמִיד אוֹלִי ^(ה)

ה. שיחזור תמיד אוֹלִי ישכח. במסכת ברכות (ס.) מביאה הגמרא מעשה, ממנו מתבאר איזו דאגה רצויה ואיזו דאגה אינה רצויה: מעשה בתלמיד אחד שהיה מהלך אחרי רבי ישמעאל ברבי יוסי בשוק של ציון. ראהו רבי ישמעאל שהוא מפחד מבלי סיבה, אמר לו רבי ישמעאל: בעל חטאים אתה, שהרי נאמר בנבואת ישעיה על דור החורבן (ישעיה לג, יד) 'פחדו בציון חטאים' - שיפול פחד על החוטאים שבציון, וכן אתה מפחד כמותם בהיותך בציון. שאלו אותו תלמיד: והרי כתוב (משלי כח, יד) 'אשרי אדם מפחד תמיד' - משמע

ביאורים

41. מי בקש זאת מידכם. כאשר הנכם עולים לבית המקדש ברגלים לחלות פני ה', דעו שבבואכם למקדש הנכם רומסים אותו, אחרי שאין לבבכם שלם עמי (רש"י). שאינכם מכוונים בעליה זאת ללמוד שם יראת ה' א"כ אינכם עושים בזה שום מצוה רק מה שאתם רומסים חצרי בחנם (מלבי"ם). כלומר, הנכם רומסים את בית המקדש, משום שאתם דבקים במעשיכם הרעים (מפרשים). 42. על עולם הבא. על עסקי העולם הבא, להרבות בתורה ובמצוות ולברוח מן העבירות ולשוב עליהם בתשובה. 43. לענין התורה. ללימוד התורה של האדם. כיצד? שיחזור תמיד על לימודו שמוא ישכח.

עיונים

ארחות

שער הראגה

צדיקים

יִשְׁכַּח. גַּם הַדֹּאגָה מוֹעֵלֶת לְעֵנִי שְׂלֹא יִרִיב עִם אָדָם בְּחָנָם, כִּי יֵרָא פֶּן יִשְׁיִיגוּ הַזֵּק מִן הַמַּחֲלָקֶת. אִךְ בְּלִילָה בְּשֹׁאֲדָם קָם לְלִמּוֹד, ⁴⁴לֹא יִירָא מְשָׁדִים בְּקוֹמוֹ מִמִּטָּתוֹ, וַיַּחֲשֹׁב: ⁴⁵כִּמָּה הוֹלְכִים יַחֲדִים בְּלִילָה וְלֹא הָיָה לָהֶם הַזֵּק, וַיִּבְטַח בְּשֵׁם בְּרוּךְ הוּא וַיִּקּוֹם וְלֹא יִפְחַד. ⁴⁶רַב וַחֲסִיד רַחוּק מֵעִירוֹ לֹא יִמְנַע מִלִּילָךְ שָׁם לְלִמּוֹד מִשּׁוֹם ^(ו)פֶּחַד הַדֶּרֶכִּים, כְּדֶרֶךְ שֶׁאִמַּר הָעֶצֶל:

טובתו ושלוותו אלא ידאג מן הפורענות, ואין זה דומה לאדם המפחד בחינם שזה סימן שהוא חוטא כמבואר בגמרא הנ"ל.

ו. פחד הדרכים. ב'מכתב מאלהיו' (ח"ד עמוד 233) כתב שבזוהר (ח"א מקץ רב). מבאר, שהפחד בענייני העולם הזה אינו אלא דמיון, שנדמה לאדם שמפחד מפני סכנת העולם הזה, אך לאמיתו של דבר בקרב לבו האדם מפחד מפני חטאיו, כי באמת הפחד מעונשי הגיהנם קיים בכל אדם בתוככי לבו, וכשאדם חוטא - נפשו יודעת את העונש הצפוי לה ומתמלאת פחד, אלא שהיצר הרע יש בו כח ליצור תחליפים, ובמקום פחד זה הוא מכניס בו פחד

ביאורים

44. לא יירא. מלצאת ללמוד בבית המדרש, מפני השדים הנמצאים בחוץ. 45. כמה הולכים יחדים בלילה. לעבודתם ולעסקיהם ורובם אינם ניזוקים, אני שהולך לדבר מצוה, על אחת כמה וכמה. 46. רב וחסיד וכו'. בכת"י הגירסא: גם אם יש רב וחסיד וכו'.

ארחות שער הראגה צדיקים

עיונים

"ארי בחוץ, בתוך רחבות ארצח"
(משלי כב, יג) **אָלֵא יִחְשֹׁב שָׂרֵב**
הָעוֹלָם הוֹלְכִים וְאִינֶם נִזְקָקִין, גַּם
הוּא כִּף לֹא יִמְנַע מִחַמַּת הַפֶּחַח, כִּי
"שְׁלוּחֵי מִצְוָה" 49 אִינֶם נִזְקָקִין
יעשה לי אדם'. [והוסיף, שמוזה נוכל לצייר לעצמינו יסורי הגיהנם מצד הבחנת הפחד, שהרי הדברים קל וחומר, אם הפחד מחרב חדה של שונאו המונחת על צאורה - כשברור לו ששונאו רוצה ויכול לרצחו - הוא כל כך גדול, כל שכן אילו נתגלה לפניו שורש הפחד, דהיינו החטא עצמו, כמה היה מתרבה הפחד בכפלי כפלים]. וב'מכתב מאליהו' (ח"ה עמ' 138) הוסיף, שמה שלפעמים נמצא אדם פשוט שאינו מפחד כלל ובני אדם קוראים לו גיבור, טעם הדבר הוא שנטמטם כל כך בעבירות עד שפנימיותו ושורשו לא ירגישו בפחד, ובאמת זוהי הפקרות ולא גבורה.

ז. **שְׁלוּחֵי מִצְוָה אִינֶם נִזְקָקִין**. דבר זה אינו סותר למאמר רבי יעקב בקידושין (לט:)'שכר מצוה בהאי עלמא ליכא' (-אין שכר מצוה ניתן בעולם הזה). כי אף אם אין שכר מצוה בעולם הזה, מכל מקום מה שעוסק במצוה הרי שעצם עיסוקו במצוה או בהכנה למצוה מגן עליו מלהיזק באותה שעה, כי יש עליו השגחה מיוחדת מן השמים, וכפי שהדבר נלמד מהמקראות כמובא בפסחים (ח:). לכן אף אם אין שכר מצוה בעוה"ז, מ"מ מה שעוסק במצוה הרי זה עצמו מגן עליו מן הפורענות.

ביאורים

47. **ארי בחוץ**. העצל מצדיק את עצלותו לצאת מביתו בכך שאריה מסתובב בחוץ, ואם יצא לחוצות העיר עלול הוא ליהרג. 48. **שְׁלוּחֵי מִצְוָה**. ההולך לעשות מצוה [כלומר, לאו דוקא מי שנשלח לעשות מצוה, אלא כל העוסק במצוה או הולך לעשותה]. (ראה גם פסחים ח. ענין זה לגבי אדם הבודק חמץ שלו). 49. **אִינֶם נִזְקָקִין**. אינו ניזוק מחמת הליכתו זו, כי עצם עיסוקו במצוה מגן עליו באותה שעה, ויש עליו השגחה מיוחדת מן השמים, וכפי שהדבר נלמד מן המקראות כמובא בפסחים (ח:).

עיונים

ארחות

שער הראגה

צדיקים

(פסחים ה, ב). **סוּף דְּכָר: בְּכָל דְּאִנְוָתִיו**
וְיִגְוָתִיו 50 יִכְוֵן לְשֵׁם שְׁמַיִם. מֵת לֹ
מֵת, יִתְאַבֵּל וְיִכְבֶּה וְיִצְטָעַר, כִּי אִילִי
מֵת בְּעֵבֹר שְׁחָטָא הוּא, (ח) וְיִבְעֹזֶן
אֲבוֹת בְּנִים מְתִים, וְהֵנָּה הוּא
51 כְּאֵלֹ הוֹרְגוֹ, וְיַעֲשֶׂה 52 תְּשׁוּבָה
וְגִדְרִים, 53 וְיִתְחַנֵּן לְבוֹרָא יִתְבַּרְךָ.
אִם מֵת אָדָם בְּשֵׁר, יִצְטָעַר וְיִכְבֶּה
עָלָיו, 54 וְאִתְּנָן הַדְּמָעוֹת

(תשובה ו, א).

ובמסכת סנהדרין (כז:)'ביארה הגמרא שכאשר הבנים אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם, וממשיכים את דרכם הרעה, אזי נפרעים מהם עוונותיהם וגם עון אבותיהם.

ויש שכתבו ליישב, כי לפעמים יסובב עון האב שימותו בניו הגדולים, כאשר הבנים עצמם חוטאים וראויים למות אלא שצדקת האב תולה ומצילה אותם כדי שלא יצטער במותם, וכאשר חוטא האב נגזר עליו להצטער במות בניו והם מתים בחטא עצמם.

ביאורים

50. **יִכְוֵן לְשֵׁם שְׁמַיִם**. כלומר, בכל עת צרה ויגון יפשפש במעשיו ויתקן דרכיו. 51. **כְּאֵלֹ הוֹרְגוֹ**. מחמת חטאו. ומן השמים תובעים אותו על הריגת בניו מלבד מה שתובעים אותו על עצם החטא. 52. **תְּשׁוּבָה וְגִדְרִים**. תשובה - על החטא עצמו ועל הריגת בניו. וגדרים - לכל יכשל שנית. 53. **וְיִתְחַנֵּן לְבוֹרָא יִתְבַּרְךָ**. למחול לו על עצם החטא ועל מה שגרם בחטאו. 54. **וְאִתְּנָן הַדְּמָעוֹת וכו'.** הכאב על פטירתו של צדיק - אף שאינו מבני משפחתו - הוא כאב נקי וטהור, והדמעות שמזיל מתוך כאב זה - גונגן הקב"ה בבית גזיו.

ארחות

שער הראגה

צדיקים

עיונים

ארחות

שער הראגה

צדיקים

הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא ⁵⁵סוֹפֵר אוֹתָן
(ט) וְגוֹנֵן ⁵⁶בְּבֵית גְּזִיזוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר:
”שִׁמָּה רִמְעָתִי בְּנֶאֱדָךְ הָלֹא
כְּסִפְרָתְךָ” (תהלים נו, ט). וְאֵם יֵשׁ
צָרָה, כְּגוֹן רָעֵב ⁵⁸וְדָבָר אוֹ שֶׁאֵר

ט. וגנון בבית גזיזו.
כיון שדבר זה נובע
מתוך יראת שמים,
ואמרו במסכת ברכות
(לג:) ”אין לו להקב”ה
בבית גזיזו אלא אוצר
של יראת שמים”,
שנאמר (ישעיה לג, ו)
”יראת ה’ היא אוצרו”,

ולכן דמעות על אדם כשר, שמקורן ביראת שמים, מקומן ב”בית גזיזו” של
הקב”ה. (מהרש”א, שבת קה: ח”א ד”ה שימה).

ב”מכתב מאליהו” (ח”ג), ביאר, מכיון ש”בית גזיזו של הקב”ה אוצר בתוכו גם
”יראת שמים” וגם ”דמעות על אדם כשר”, בהכרח שהבכייה על אדם כשר ויראת
שמים שוות הן, והטעם משום שרק ירא שמים באמת בפנימיות יכול להעריך
נכונה כשרות הלב, כי פנימיות נערכת רק על ידי פנימיות. לכן המוריד דמעות
על אדם כשר יש לו יראת שמים פנימית אמיתית, וזהו הנכס היקר ביותר אצל
הקב”ה, כי ’הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים’, שהיא נרכשת על ידי בחירת
האדם בלבד, ולכן הקב”ה סופרן, כדבר שהוא יקר וחשוב, ומניחן בבית גזיזו.
י. שימה רמעי בנאדך. לכאורה אין שום רמז בפסוק שהאבל היה על מותו
של אדם כשר דוקא? וביאר המהרש”א, שעל כרחק הכתוב מדבר במוריד
דמעות על מת, שאם לא כן הרי אסור לאדם להצטער ולבכות, שלא הותרה
הבכייה אלא על מת. וב”שפת אמת” פירש, שאין טעם לבקש שכר על דמעות
שבוכה אדם על עצרו הפרטי, ועל כרחק דוד מבקש שהקב”ה יספור ויגנוז את
דמעותיו שבכה על אדם כשר.

ביאורים

55. סופר אותן. להראות חביבותם, כענין המבואר במדרש (במ”ד ד, ב),
שמרוב חיבת הקב”ה לישראל מונה אותם כל שעה (אלשיך, תהלים נו, ט).
56. בבית גזיזו. מקום שמניחים בו למשמרת אוצרות יקרים וחשובים.
57. שימה רמעי. את דמעותי שהורדתי על אדם כשר, וספרת אותם, שמרם
בנאד (-שם כלי משקה) שלך. (רש”י וראב”ע). 58. ודבר. שמתים אנשים רבים
מבלי שיהיו חולים תחילה (תנא”י, אבות ה, ח).

פֶּרַעַנִיּוֹת וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן לְעוֹלָם יִדְאָג ⁵⁹שָׁמָּה עֵינֹתָיו
גּוֹרְמוֹת הָעֵנָן, כִּי ⁶⁰עֵכָן מַעַל בַּחֶרֶם וְנִפְּלוּ ⁶¹כְּמוֹ אֱלֹפִים
(יהושע ז), וַיָּשׁוּב לָשֵׁם בְּרוּךְ-הוּא כְּפִי בַּחוּ. הָלֹא מִצִּינּוֹ
שֶׁאֱלִיָּהוּ ⁶²לֹא דָבַר ⁶³עִם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי עַבְדּוֹ שֶׁאֲרִיָּה
אָכַל יְהוּדֵי תוֹךְ שְׁלֹשׁ ⁶⁴פְּרָסָאוֹת ⁶⁵קָרוֹב לְעִירוֹ, כִּי הָיָה
לוֹ ⁶⁶לְבָקֵשׁ רַחֲמִים שֶׁלֹּא תִהְיֶה תַּקְלָה סְבִיבָיו (מכות יא, א),

ביאורים

59. שָׁמָּה עֵינֹתָיו גורמות הענן. כי מפני עליון לא תצא הרעות והטוב
(איכה ג, לט), אלא מעשי האדם המה הגורמים לטוב או לרע, כלומר, חטאי
האדם הם המביאים עליו הרעה. אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקב”ה (דברים ל)
’ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב’ וגו’, לא יצא רעה וטובה מפיו אלא
הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב, ואין לאדם להתרעם אלא
על חטאיו. (עפ”י רש”י שם). 60. עֵכָן מַעַל בַּחֶרֶם. במלחמת יריחו נצטוו בני
ישראל לא לקחת מרכוש יריחו (לככתוב: ”והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה
לה”). לאחר מכן עשו מלחמה עם העי, ובני העי ניצחו את בני ישראל (ונפלו
כמה מישראל ע”י אנשי העי). ואמר הקב”ה ליהושע שזה בגלל שאחד מבני
ישראל מעל בחרם ולקח מרכוש יריחו, ועשו גורל ונודע שזה עכן, ועל כן
הוצא להורג. (יהושע פ”ז). 61. כְּמוֹ אֱלֹפִים. בכת”י הגירסא: ”כמה צדיקים”,
(עיין סנהדרין מד.). 62. לֹא דָבַר. שלשה ימים. 63. עִם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי.
שהיה אליהו רגיל להתגלות לפניו. 64. פְּרָסָאוֹת. פרסה - ארבעה מיל, שהם
שמונת אלפים אמות (3 פרסאות הן כ- 12-14 ק”מ בקירוב, בהתאם לדיעות
השונות). 65. קָרוֹב לְעִירוֹ. במרחק פחות משלש פרסאות מעירו של רבי
יהושע בן לוי. 66. לְבָקֵשׁ רַחֲמִים וכו’. כלומר, כטענה וכתביעה על שלא הגן
כראוי בזכויותיו ובתפילתו על סביבתו. כי הצדיק נתבע על שלא הגן
בתפילתו על בני דורו. והוא ענין כהן גדול, שאמרו עליו (מכות יא.) [בהשיבם
על השאלה: מה אשמת הכהנים הגדולים שבמותם תלה הכתוב (במדבר לה,
כה) את שובו של הרוצח-בשגגה מעיר-המקלט? והשיבו]: ”שהיה להם לבקש
רחמים על דורם ולא בקשו”. (מס”י סוף פ”ט).

ארחות שער הראגה צדיקים

עיונים

לְכֵן יִפְחַד תְּמִיד מֵאלוֹ הָעֲנִינִים.
וְכֵן מְצִינוּ, בְּשִׁהֲיָה רָעֵב שְׁלֹשׁ שָׁנִים
בִּימֵי דָוִד, חֲפֹשׁ בְּאִיזָה עֹזֶן בָּא
הָרָעֵב, לְבִסּוֹף מֵצָא⁶⁷ שְׁבִשְׁבִּילוֹ
בָּא הָרָעֵב (יכמות עה, ב). לְכֵן
בְּכָל תַּקְלָה יִדְאָג שְׁמָא מִחֻמְתּוֹ
בָּאָה. וְאִם יֵשׁ לוֹ⁶⁸ מִזֶּל טוֹב וְשִׁלּוּהָ,
יִדְאָג^(א) שְׁמָא יֵאָכֵל בְּעוֹלָם הָזֶה
(ר"ע) לֶכֶךְ אֲנִי מִשְׁחָק, שֶׁכֶּל זְמַן שֶׁאֵין רוֹאֶה (את) רַבִּי שֶׁאֵין יֵינוּ מִחֻמֵּיךְ, וְאֵין
פִּשְׁתָּנוּ לֹקֵה (-מִתְקַלְקֵל) וְאֵין שִׁמְנוֹ מִבֹּאֵשׁ (-מִסְרִיחַ) וְאֵין דּוֹבֶשֶׁנוּ מִדְּבִישׁ
(-מִחֻמֵּיךְ) [כְּלוּמָר, כֹּל זְמַן שֶׁהִיָּתָה הַצִּלְחָה בְּכָל מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ], אִמְרַתִּי שְׁמָא ח"ו
קִיבֵל רַבִּי עוֹלָמוֹ [-שֶׁכֶּר מַעֲשֵׂי הַטּוֹבִים בְּעוֹלָם הַזֶּה], וְעַכְשֵׁי שֶׁאֵין רוֹאֶה רַבִּי
בְּצֶעֶר [-הֵרִי שֶׁנִּפְרָעִים מִמֶּנּוּ בְּעוֹה"ז, וְזֹמָה אֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁשְׁכָרוֹ מִשּׁוֹמֵר לְעוֹה"ב,
וְעַל כֵּךְ] אֲנִי שִׁמְחָה.

וּבִיבֹאֵר ב"בֹּאֵר שֶׁבַע" כִּי אֵף עַל פִּי שִׁישׁ צִדִּיקִים הַזּוֹכִים גַּם לַחֲיֵי שְׁלוֹהָ בְּעוֹה"ז,
כְּמוֹ שֶׁמְצִינוּ בְּרַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא וְעוֹד צִדִּיקִים (וְעֵינֵי עוֹד הוֹרִיט י'), מִכָּל מְקוֹם
אֵף עֲלֵיהֶם עוֹבְרִים יִסּוּרִים מַעֵט, כְּדִי לְהִפְרֹעַ מֵהֶם בְּעוֹה"ז מַעֵט חֲטָאִים
שֶׁעָשׂוּ. [וְכֹאחֻתָּה שֶׁאִמְרוּ בְּעֶרְכֵּךְ סֹז: שְׁמִי שֶׁעָבְרוּ עָלַי אֲרֻבַּעִים יוֹם בְּלֹא
יִסּוּרִים, הֵרִי זֶה קִיבֵל בְּכֵךְ אֶת שְׁכָרוֹ שֶׁלַּעֲתִיד לְבֹא.] אֲבָל רַבִּי אֲלִיעֶזֶר הִיָּתָה לוֹ
הַצִּלְחָה נִפְלָאָה בְּכָל מַעֲשֵׂי שְׁלֵא בְּדֶרֶךְ הַטֵּבַע, שֶׁלֹּא בָּאוּ עָלָיו יִסּוּרִים מַעוֹלָם.
וְעַל כֵּן חֲשֵׁשׁ ר"ע לְשִׁכְרוֹ בְּעוֹה"ב. וּמִשְׁרָאָה בַּחֲלוּיָו נִרְגַע וְשִׁמְחָה, שֶׁהָבִין שֶׁלִּפִּי
מִיַּעוֹט עוֹנוֹת שֶׁהָיָה בִּידוֹ, דִּיּוּ בְּמִיַּעוֹט יִסּוּרִים אֵלּוּ, וְהִסִּיק מִזֶּה שֶׁכֶּל שְׁכָרוֹ
מִשּׁוֹמֵר לוֹ לְעוֹה"ב.

ביאורים

67. שְׁבִשְׁבִּילוֹ בָּא הָרָעֵב. עַל שֶׁשְׂאוֹל לֹא נִסְפַּד כֹּהֲלָכָה. 68. מִזֶּל טוֹב. שֶׁמְצִלִּיךְ
בְּכָל עֲנִינָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה.

ארחות

שער הראגה

צדיקים

⁶⁹ אֶת הָעוֹלָם הִבָּא. אִם הוּא עֲנִי מִיַּסָּר בְּיִסּוּרֵיךְ, יִדְאָג
שְׁמָא הָעֲנִי וְהַיִּסּוּרִין הֵם פְּרִי עוֹנוֹתָיו⁷⁰ וְהִקְרָן קִימַת לוֹ
לְעוֹלָם הִבָּא. וְאִם בְּטֵל מִדְּבַר־תּוֹרָה⁷¹ מִחֻמְתָּ הָעֲנִי
וְהַיִּסּוּרִין,⁷² יִדְאָג יוֹתֵר. אִם הוּא חָכֵם בְּתוֹרָה -⁷³ שְׁמָא
לֹא יִהְיֶה מַעֲשֵׂיו לְפִי חֻמְתּוֹ; וְאִם אֵינוֹ חָכֵם,⁷⁴ יִדְאָג עַל

ביאורים

69. אֶת הָעוֹלָם הִבָּא. אֶת שְׁכָרוֹ לְעוֹלָם הִבָּא. 70. וְהִקְרָן קִימַת לוֹ לְעוֹה"ב.
כְּלוּמָר, שִׁיּוּרִים אֵלּוּ הֵם רַק פִּירוֹת הָעוֹשׁ (וְאֵין הֵם מִנְכִּים לוֹ מִיּוֹסוּרֵי
בְּעוֹה"ב, אֲלֵא) וְקִרְן הָעוֹשׁ קִימַת לוֹ לְעוֹה"ב. וְכֵן אֵינֶנּוּ בְּתוֹסְפָתָא פֹּאָה (א,
ב): אֵלּוּ הַדְּבָרִים הַנִּפְרָעִים מִן הָאִדָּם בְּעוֹה"ז וְהִקְרָן קִימַת לוֹ לְעוֹה"ב, עַל ע"ז
וְכו'. 71. מִחֻמְתָּ הָעוֹנִי וְהַיִּסּוּרִין. כְּלוּמָר, שִׁיּוּרִים וְהַעֲנִיּוֹת גּוֹרְמִים לוֹ
לְבִיטוֹל תּוֹרָה. 72. יִדְאָג יוֹתֵר. כִּי אִזְ אֵין הֵם יִסּוּרִים שֶׁל אֲהַבָּה (עֵינֵי בְּרוּכָה ה'),
וְהֵם עֲדוֹת וְדִאֲתָה עַל עוֹנוֹתָיו (עַלִּי אֲרוּחַ). עוֹד יֵשׁ לְפָרֶשׁ, שִׁדְאָג שְׁמָא הוּא
מֵאוֹתָם הַנֶּאֱמָר עֲלֵיהֶם (אֲבוֹת ד, ט): כֹּל הַמְּבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מִעוֹשׂוֹ [-שִׁמְחַמֵּת
רוֹב מִמוֹנָה וְטִרְדַּת עוֹשֵׁרוֹ וְעִסְקֵיו אֵינוֹ עוֹסֵק כָּלל בַּתּוֹרָה, וּבִשְׁעָתָהּ הַפְּנוּיָה בְּטֵל
מִן הַתּוֹרָה וְעוֹסֵק בְּמֹאכֵל וּמִשְׁתָּה וּשְׂאֵר תַּעֲנוּגוֹת], סוֹפּוֹ לְבַטְלָה מִעוֹנֵי
[-יַעֲנִישֵׁנוּ הַקֵּב"ה וְיִבִּיא עָלָיו עוֹנֵי, וְיִצְטָרֵךְ לְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מִסִּיבַת הָעוֹנֵי, כִּי
יִסְרַח בְּפִרְנִסְתּוֹ וְלֹא יִמְצָאנָה, וְלֹא יוֹכֵל לְלַמּוֹד גַּם אִם יִרְצָה, וְנִמְצָא יוֹצֵא מִן
הָעוֹלָם בְּלִי תּוֹרָה]. 73. שְׁמָא לֹא הִיוּ מַעֲשֵׂיו לְפִי חֻמְתּוֹ. (כ"ה הִגִּי בְּכַת"י).
וְנִמְצָא מִחֻלָּל שֵׁם שְׁמַיִם, וְכְמוֹ שֶׁבִּיבֹאֵר ה'מִסִּילַת יִשְׂרָאֵל' (פ"א): וְהַעֲנִין, שֶׁכֶּל
אָדָם לִפִּי מִדְּרָגָתוֹ וּלְפִי מַה שֶׁהוּא נִחְשָׁב בְּעֵינֵי הַדּוֹר, צָרִיךְ שִׁתְּבוּנָן לְבַלְתִּי
עֲשׂוֹת דְּבַר בְּלִתִּי הִגּוֹן (-שֶׁאֵינוֹ מֵתָאִים וְרֹאִי) לְאִישׁ כְּמוֹתוֹ, כִּי כִּפִּי רְבוּת
חֲשִׁיבוֹתוֹ וְחֻמְתּוֹ - כֵּן רֹאִי שִׁירְבָה זִהִירוֹתוֹ בְּדַבְרֵי הָעֲבוּדָה וְהַקְדּוּקָה בָּהּ, וְאִם
אֵינוֹ עוֹשֶׂה כֵּן, הֵרִי שֵׁם-שְׁמַיִם מִתְחַלֵּל בּו, ח"ו, כִּי כְבוֹד הַתּוֹרָה הוּא - שְׁמִי
שֶׁמִּרְבָּה הַלְמוּד בָּהּ יִרְבָּה כְּמוֹ-כֵן בְּיוֹשֵׁר וּבְתִיקוֹן הַמְדוּת, וְכֹל מַה שִּׁיִּסְרַח מִזֶּה
לְמִי שֶׁמִּרְבָּה בְּלִימוּד, גּוֹרֵם בְּזִיוֹן לְלִימוּד עֲצָמוֹ, וְזֶה ח"ו חִילוּל לְשִׁמּוֹ יִתְבָּרֵךְ,
שֶׁנֶּתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ הַקְּדוּשָׁה וְצוּנוֹ לְעִסְקוֹ בָּהּ, לְהַשִּׁיג עַל יְדֵי שְׁלֵמוֹתָנוּ
(-וְהוֹלָמֵד תּוֹרָה וְנוֹהֵג שֶׁלֹּא כְּשׁוֹרָה, שִׁמִּדּוּתֵינוּ וּמַעֲשֵׂינוּ מְקוֹלְקָלִים, הוּא
מִכְחִישׁ בְּכֵךְ אֶת סְגוּלַת-הַתּוֹרָה לְהַשִּׁיג עַל יְדֵי מַעֲלָה וְשְׁלִימוֹת). 74. יִדְאָג עַל

ארחות שער הראגה צדיקים

זה כי אינו יכול⁷⁵ להעמיק בשורש
החסידות. ואם מכבדים אותו, יזהר
שלא ישמח בכבוד ההוא, אף ידאג
שלא באותו כבוד⁷⁶ יקבל שברו.
ואם הוא חכם ונבזה בעיני העולם,
ישמח⁷⁷ בזה, אף ידאג שמתוך
שהוא מביזה אין העולם מקבלים⁷⁸
תוכחותיו.

עיונים

יב. על כבוד ירושלים
ועל בית המקדש. כתב
ה'מסילת
פ"ט(ט): ואם יאמר אדם:
'מי אני ומה אני ספון
(-חשוב), שאתפלל על
הגלות ועל ירושלים?
המפני תפילתי יכונסו
(-יתקבצו) הגלויות
ותצמח הישועה!?!
תשובתו בצדו (-ערוכה
ומזומנת היא
בדברי-חז"ל הידועים),

**עוד טובות הדאגות והאנחות, כדאיתא בתנא דבי
אליהו (פרק ד): כל חכם וחכם מישראל שיש לו
דברי-תורה⁷⁹ לאמתו, ומתאנח על כבודו של
הקדוש-ברוך-הוא ועל כבודו של ישראל שנתמעט,
ומחמד ומצפה^{80(ב)} על כבוד ירושלים ועל בית-המקדש**

ביאורים

זה. על כך שלא למד תורה ולא החכים. 75. להעמיק בשורש החסידות. שכל
מסרתו היא לעשות נחת-רוח ליוצרו, והיא השלימות בעבודת ה'. ובאבות (ב,
ה) אמרו: "לא עם הארץ חסיד". 76. יקבל שכר. שמנכים לו בזה משכרו
לעוה"ב, כי הכבוד הוא ממניי התענוגים הרוחניים. 77. בזה. בכך שלא
מכבדים אותו. 78. תוכחותיו. ויחסרו לו הזכויות העצומות והשכר הרב של
מזכי הרבים. 79. לאמתו. שזכה לקנינה של התורה באמת; כלומר, שהושפע
ממנה בפנימיותו. 80. על כבוד ירושלים וכו'. שמתאוה ומצפה לתקומתם,
ושיחזרו לכבודם הראשון.

עיונים

ארחות

שער הראגה

צדיקים

ועל הישועה שתצמיח בקרוב
⁸¹ ועל בנים גליות - השם ברוך הוא
משנה בקרב רוח-הקדש. לכן
ידאג ויבזה על התורה שנתשתכחה,
ויאנח על ראי השם ברוך הוא
אשר נמאסו, ויתמרמר על מעוט
חסידות ועל ישראל עם ה' אשר
נדרסים⁸² ברגל, ויעלה ירושלים

כאותה ששינו
(סנהדרין לו.): "לפיכך
נברא אדם יחיד, כדי
שכל אחד יאמר,
בשבילי נברא העולם"
(ואם כן בודאי חשוב
וספון הוא - וכן כל אדם
- לפני ה' ותפילתו
רצויה לפניו). וכבר
נחת-רוח הוא לפניו
יתברך, שיהיו בניו
מבקשים ומתפללים על
זאת. ואף שלא תיעשה

בקשתם, מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה (כגון, שאין הוא צדיק
וחשוב שתישמע תפילתו, כנוצר בטענה המובאת לעיל), הנה הם עשו את
שלהם (-את המוטל עליהם, כי ראויים הם להתפלל לפני ה' החפץ בתפילה -
גם אם אין הם בדרגה כזו שתפילתם תיענה) והקב"ה שמח בזה. ועל העדר זה
הדבר, התרעם הנביא (ישעיה נט, טז): "וירא כי אין איש וישתומם כי אין
מפגיע (-פונה אל ה' ומתפלל אליו)". ואמר (שם סג, ה): "ואביט ואין עוזר
ואשתומם ואין סומך (-אין אנשים המוכנים לסייע ולתמוך בהשבת
כבוד-שמים)". ואמר (ירמיה ל, יז): "ציון היא, דורש אין לה", ופירשו ז"ל (סוכה
מא): "מכלל דבעיא דרישה!" (-פירוש, מדברי הנביא המתאונן על שאין לציון
דורש, יש להסיק שנצרכת "דרישה", כלומר, חפץ ובקשה מצד ישראל לבנינה
של ציון), הרי כאן, שחייבים אנחנו בזה ואין לנו לפטור עצמנו מפני מיעוט
כוחנו, כי על כיוצא בזה שנינו (אבות ב, טז): "לא עליך המלאכה לגמור ואי
אתה בן חורין ליבטל הימנה". עכ"ד המס"י (בתוספת ביאור 'שמחת מרדכי').

ביאורים

81. ועל בנים גליות. נדחי ישראל יקבץ ה' מכל ארצות גלותם לארץ ישראל.
82. ברגל. העכו"ם. 83. ויעלה ירושלים על ראש שמחתו. יעלה את ירושלים
החרבה בראש כל שמחה. כלומר, בכל שמחה יעשה לה זכרון לכל ישכחה
בעת תוקף השמחה.

ארחות

שער הראגה

צדיקים

עיונים

על ראש שמחתו, ^(י) ויזכר לראות
בשמחתה, כדכתיב: ⁸⁴ "שִׁישׁוּ אֶתְּהָ
מְשֻׁשׁ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ"
(ישעיה סו, י).

הַשֵּׁם כְּרוֹךְ הוּא כָּרַב רַחֲמָיו יִזְכְּנוּ
לְהָיוֹת מִן הָרוּאִים בְּכַבֻּדָּה
שֶׁל צִיּוֹן, כְּדִכְתִּיב: ⁸⁵ "כִּי עֵין בְּעֵין
יֵרְאוּ בָּשׁוּב ה' צִיּוֹן" (שם נב, ח),

יג. ויזכר לראות
בשמחתה.
בחז"ל (תענית ל: ב"ב
ס:) "כל המתאבל על
ירושלים זוכה ורואה
בשמחתה, וכל שאינו
מתאבל על ירושלים
אינו רואה בשמחתה".
ויש להקשות, הרי
בעינינו ראינו הרבה
צדיקים שהתאבלו על
ירושלים כדת וכדין ולא
זכו לראות בשמחתה?
[ואם הכוונה על תחיית
המתים שאז יעמדו
ויראו בשמחתה, הרי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא?] ומאידך, מי שאינו
מתאבל על ירושלים ונפטר קודם שנבנה המקדש אם-כן לכאורה לא הפסיד
כלום?

הריטב"א בתענית (שם) כתב שתהא תחיית המתים לכשיבנה בית מקדשו
עבור אותם שבחייהם ציפו לבנינו ולא זכו בחייהם שמתו בגלות, ולכשיבנה
המקדש יקומו לתחיה ויזכו לראות בבנינו. וכך כתב גם במסכת ר"ה (סז: וז"ל:
שתהיה תחיית המתים בימות המשיח [-כשיבוא המשיח ויבנה המקדש]
לצדיקי ישראל שמתו בגלות, שיחיו ויהיו כבני עולם הזה לגמרי, ועליהם אמר
דניאל "אשרי המחכה ויגיע" כמו שמפורש במדרשות. עכ"ד. [ותחיית המתים
לכל ישראל, לא תהיה מיד לכשיבנה המקדש אלא ליום הדין לעתיד לבוא].

ביאורים

84. שישו וגו'. שמחו עימה שמחה רבה - כל המתאבלים עליה. ומכאן אמרו
חכמים: "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה (-של ירושלים
לעתיד לבוא), ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה". 85. כי עין
בעין. כל העומדים על החומה וצופים לראות מי מגיע לירושלים, יראו

ארחות

שער הראגה

צדיקים

ואומר: ⁸⁶ "וְנִגְלָה כְבוֹד ה' וְרָאוּ כָּל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי ה'
דִּבֶּר" (שם מ, ה).

ביאורים

בבת אחת שה' בא לגאול את ישראל ולהשרות שכינתו בציון. 86. ונגלה כבוד
ה'. כבוד ה' יתגלה ויתגדל בעיני כל העולם. כל בני האדם בעולם יראו את
הפלא הגדול כיצד ה' מקבץ את בני ישראל מכל ארצות פזוניהם לארץ
ישראל בדיוק כפי שהבטיח ה' לישראל על ידי נביאיו.

שער האחד עשר

שער החרטה

הַחֲרָטָה הִיא, שְׁעוֹשָׁה אָדָם דְּבָר

וְחֹזֵר בּוֹ¹ וּמִתְנַחֵם עַל

הַמַּעֲשֵׂה. הִיא דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל מֵאֹד

לְעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה, כִּי מִי שֶׁחָטָא

וּמִתְחַרֵּט - כָּאֵלּוּ^(א) לֹא חָטָא. וְאִיאֶפְשָׁר לְשׁוּב בְּלֹא חֲרָטָה,³ כִּי

א. כאילו לא חטא. ה'מסילת ישרים' (סוף פ"ד) ביאר כי פעולת החרטה עוקרת את החטא למפרע. וז"ל: כי הנה באמת, איך יתקן האדם את אשר עוות, והחטא כבר נעשה? הרי שרצח האדם את חבירו, איך יוכל לתקן הדבר הזה? היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות? אמנם, מדת הרחמים היא הנותנת שתחשב עקירת הרצון

כעקירת המעשה, דהיינו, שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו [מודה באשמתו ומעיין בגודל הרע שבחטא] ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא, כחרטת הנדר ממש [שהנודר מודיע לחכם (המתיר את הנדר) שהוא מתחרט על שנדר והלואי שלא היה נודר מעולם], שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא, ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא ובורח ממנו - הנה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו כעקירת הנדר ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו, ז): "וסר עונך וחסאתך תכופר" - שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע.

עכ"ד. [וראה עוד בזה בסמוך].

ביאורים

1. ומתנחם. מתחרט על המעשה שעשה. 2. כאילו לא חטא. בחגיגה (ה). אמר רבי חנינא בר פפא: כל העושה דבר האסור ומתחרט בו, מוחלין לו מיד, שנאמר וקרבתיו וגו'. 3. כי לעולם לא יתכפרו עוונותיו. רבנו יונה (בשע"ת, שער ראשון) מונה עשרים עיקרי התשובה, והחלק הראשון והעיקרי הוא החרטה, ולכן אף אם יקיים את כל עיקרי התשובה ולא יתחרט על מעשיו, עדיין לא

ב. כי איך יאמר "סלח לנו אבינו כי חטאנו" כשאינו מתחרט עליהם. גם התפלה על חטאיו. הרא"ש באורחות חיים (אות ל"ו) כתב: "ומה טוב לבקש סליחה על אמורך סלח לנו בלא כוונה". והגר"י סרנא זצ"ל (בעיונים שם) מבאר שבקשת הסליחה בלא כוונה הוא החטא היותר גדול, שדבר זה הוא מקציף ביותר! וכמו כן כתב ה"יסוד ושורש העבודה" (בתפילת שמו"ע, ברכת סלח לנו): "ויחשוב כל נגעי לבבו מחטאים ופשעים שיודע בעצמו ויקבל על עצמו במחשבתו עזיבת פשעיו והחרטה הגמורה לכל ישוב לכסלה עוד

עד עולם, כי כמה חציף האי גברא המבקש סליחה ומתודה עונותיו ולא גמר בלבו העזיבה והחרטה".

ביאורים

יתכפרו לו עוונותיו, ולא עוד אלא שכל שאר העיקרים לא יהיו ברי קיימא, ולכן טרם שמתחיל בידויו על חטאיו ובקבולותיו להבא, יש לו לעסוק בשלב החרטה. 4. זולת. ללא. 5. סרח עליו. חטא לו. 6. יכעם עליו המלך ביותר. כי בכך שחוטא שוב ושוב מוכיח למלך שבקשת הסליחה לא היתה אמיתית.

ארחות שער החרטה צדיקים

לכן יתחרט ויתפלל ויתודה.
 7 ויחשב שלא יעשה עוד כזה, ואז יהיה תפלתו מקבלת. אבל העושה טובה ומתחרט, זאת מדה רעה. לכן צריך שתזהר שלא תתחרט על המצוות, ^(א)שלא תאבד שכרך. אם נתת לעני צדקה ואחר זמן הכעיסך, הזהר כך שלא תתחרט על המצוות שעשית לו, כי בין שהייתה פונתך בעת הנתינה לשם שמים, הנה שכרך שמור לך.

עיונים

ג. שלא תאבד שכרך. בקידושין (מ:): אומר רשב"י: אפילו היה צדיק גמור כל ימיו, ומרד בה' באחרונה (-ברגע האחרון של חייו), איבד את כל זכויותיו הראשונות ונדון כרשע, שנאמר (יחזקאל לג, יב): 'צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו' (כלומר ביום בו מורד בה'). ובמהמשך שם מבאר ריש לקיש שמדובר 'בתהוא על הראשונות', כלומר שמתחרט על זכויותיו הראשונות, שכיון שידע את רבונם ומרד בו באחרונה, מוכח שהוא גם מתחרט על כל המצוות שעשה בתחילה (מהרש"א). וכשם שהמתחרט על העבירות שבידו נחשב כאילו מעולם לא חטא, כך המתחרט על מעשיו הטובים נחשב כאילו לא קיימם. ב"קובץ מאמרים" (מאמר התשובה) הביא הגאון רבי אלחנן וסרמן זצוק"ל הי"ד את מה שכתב המסילת ישרים (פ"ד, המובא לעיל) שלפי שורת הדין לא היה מקום לתקון החטא על ידי תשובה כלל, שמה שהחרטה עוקרת את העבירה כאילו לא עשה הוא ממדת הרחמים ולפנים משורת הדין (וכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה פרק א). והקשה עליו שם ממה שמבואר בגמרא

ביאורים

7. ויחשוב שלא יעשה עוד. זהו קבלה לעתיד הבאה לאחר שלב החרטה. וז"ל הרמב"ם (הל' תשובה פ"ב ב'): ומה היא התשובה? היא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבותיו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד, שנאמר 'עזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו'.

עיונים

ארחות

שער החרטה

צדיקים

המדה הזאת מנגה מאד אצל העולם ⁸כשאין אדם קיים בענין שלו, כשהוא אומר ⁹היום דבר ומתחרט למחר ואינו עומד בדבורו, כשהוא נודר להתענות או לתת צדקה או ללמד תורה ומתחרט - זאת מדה רעה. ואף-על-פי שטוב הדבר שמתחרט על הרעה, טוב הוא לאדם ¹¹להעמיד עצמו שלא יצטרך לשנות ממנהג למנהג וממדה למדה. וזו היא תכלית הטוב, ¹²שיחשב בנפשו ויברר המנהג

הנ"ל, שגם המתחרט על מעשיו הטובים מאבד אותם, ועל כרחך שזה משורת הדין. ומדוע אם כן לא יועיל חרטה על עבירות משורת הדין לעקור אותן כאילו לא עשאן? ותיירץ בשם בעל ה"חפץ חיים" זצ"ל שמה שהתשובה מועילה רק לפנים משורת הדין לא נאמר אלא לגבי שני ענינים: א. שהשב מאהבה נעשות לו זדונות כזכויות כמבואר ביומא פו, ב; ב. שתשובה מועילה אף ששב מיראת החטא (אף שאינו מתחרט על עצם העבירה שעשה, שהרי אם לא היה נענש לא

היה מתחרט), ושני הענינים האלו הם אכן רק לפנים משורת הדין. אבל מה שנעקר מעשה העבירה על ידי חרטה גמורה הרי זה משורת הדין, כפי שמוכח מהתנהא על הראשונות שמאבד את כולם.

ביאורים

8. כשאין אדם קיים בענין שלו. כשאינו עומד מאחרי דבריו. 9. היום דבר. בכת"י הגי': היום לעשות דבר. 10. ומתחרט זאת מדה רעה. כלומר, אף באופן שהתיר את נדרו, שאז כבר אינו מחוייב לקיימם מדין תורה (-מכח הנדר שנדר), מכל מקום מדה מגונה היא אם חזר מדבריו ואינו מקיימם. 11. להעמיד עצמו. להיות עקבי במנהגיו ובמדעותיו. 12. שיחשוב בנפשו ויברר וכו'. כלומר, קודם שמנהיג עצמו בהנהגה מסוימת, יעיין ויתבונן היטב

ארחות שער החרטה צדיקים

וְהַמְדוּת הַמְּזוּכָּת¹³ וְלִהְיוֹת נִפְשׁוֹ
בְּהֶן, וְיִחְשַׁב¹⁴ עַל כָּל מַה שִּׁיעֲשֶׂה,
אִם יוּכַל לַעֲמֹד בּוֹ¹⁵ אִם יִתְפַּס בּוֹ.
וְאֵל יִדְלַג מִמֶּנָּה לְמִנְהָג, כִּי מִדָּה
מִגִּנָּה מְאֹד הִיא מִי שֶׁהוּא הַפְּכָפֶךְ,
וְהוּא נִבְּהָ לְפָנֵי הָעוֹלָם, אֲפֹלוּ הוּא
קוֹפֵץ מִמֶּדָּה טוֹבָה לְמִדָּה טוֹבָה,
¹⁶ כִּי אֵין מְשׁוּשׁוֹת בְּעִינָיו¹⁷ וְאֵין
לְסִמּוֹךְ עָלָיו.

בְּן אָדָם, שׁוֹב בְּעוֹד שֶׁהֲחֵרְטָה
¹⁸ שְׁלֵף, וְאֵל תֵּאָחֵר עַד בּוֹאָךְ

ד. ואל תאחר עד בואך לקבר, כי אז תהיה מתחרט ואין תקנה לחרטה ההיא. הגר"א זצ"ל כתב דברים נוראים אודות גודל החרטה שיש לאדם על מעשיו מיד לאחר פטירתו לבית עולמו בשעה שמוליכין אותו לקברו. וז"ל: בעת שמוליכין את האדם מביתו לקברו אז תפקחנה כל חושיו ורואה מה שלא היה יכול לראות בעת חיותו ומראין לו עונשי הגיהנם ותענוגי הגן עדן, ורואה איך כלה ימיו בהבל וכל כספו וזהבו אשר עמל

עליהם הם לצנינים ולחוחים בעיניו, כי בעבורם קנה לנפשו עונשי הגיהנם, גם הפסיד תענוגי הגן עדן, ויתבונן אז בשכלו הזך כמה תענוגי גן עדן הפסיד בעולם הזה, כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העוה"ב, וכמה שעות היה בכל ימי חייו אשר הלכו בבטלה אשר בכל שעה

ביאורים

אם הנהגה זו מתאימה לו לפי תכונת נפשו ושאר עניניו, והאם יוכל להתנהג בה בצורה עקבית. כיון שאם לא יתבונן בזה ויקבל על עצמו דבר אשר לא יוכל להתמיד בו לאורך ימים ולבסוף יתחרט על קבלתו - הרי זה מגונה. 13. ולהנהיג נפשו בהן, ויתלמד לקנותם. 14. על כל מה שיעשה. על כל דבר ודבר לפני שיחליט לעשותו. 15. אז יתפוס בו. אז יחזיק במנהג זה. 16. כי אין ממשות בעיניו. אין קביעות בדבריו ואין קיום למעשיו, כי היום מחליט כך ולמחר יחליט אחרת. 17. ואין לסמוך עליו. גם בשאר דברים. 18. שלף.

עיונים ארחות שער החרטה צדיקים

ושעה היה יכול להרויח גן עדן בתענוגים נפלאים אשר עין לא ראתה, ומחמת גודל התשוקה אשר הוא רוצה להתעדין שם והוא אינו יכול ליכנס שם מחמת שהוא מלוכלך בצואת עוונותיו הוא מרוצה להענש בגיהנם בעונשים קשים ומרים רק לבוא אחר כך לתענוגי הגן עדן. ואין

לְקַבֵּר, כִּי אִם תִּהְיֶה מִתְחַרֵּט¹⁹ וְאֵין
תִּקְנָה לְחֵרְטָה הַהִיא. אִם עֲשִׂיתָ
דָּבָר כְּנֶגֶד חֲבֵרְךָ, הִתְחַרֵּט וְתִלְךָ
²⁰ וְתִרְצָהוּ. וְאִם חֲבֵרְךָ פָּשַׁע בְּךָ
וּמִתְחַרֵּט - ²¹ קַבְּלָהוּ. אֲפֹלוּ אִם סָפֵק
לָךְ אִם מִתְחַרֵּט כְּלָבּוֹ, רַק שֶׁהוּא
²² מִנְּקָה עֲצָמוֹ נִגְדֶּךָ - קַבְּלָהוּ. אִם
הוֹכַחְתָּ ²³ אוֹתוֹ בְּדִבְרִים קָשִׁים עַד

בכח אדם לצייר גודל שברת לבו וחרטתו. ואם היה לאדם בעולם הזה אחד מאלף אלפים חלק מהצער שיש לו שם בעולם הבא - יהיה מוכרח למות מחמת שלא היה יכול לסבול גודל הצער, רק בעולם הבא נותן לו הקב"ה כח שיכול לסבול זה הצער. ואז גודל התשוקתו שיתנו לו רשות לחזור לביתו ולעסוק בתורה ועבודה כל ימי חייו, וממרט שערות ראשו וקורע את בשרו ואומר אוי לי איך החלפתי עולם בתענוגים נצחים על עולם חושך, והצער הזה קשה לו מכל יסורי גיהנם. עכ"ד.

ביאורים

בכת"י הגירסא: "בעוד שהחרטה שלך מועלת". כלומר, בעוד אתה חי. ובאבות (ב, י) אמרו: "שוב (בתשובה) יום אחד לפני מיתתך", כיון שאינך יודע מתי תמות, תשוב בכל יום מחשש שמא תמות למחר. וכמו שאמרו (שבת קנג): שאלו תלמידיו את רבי אליעזר, וכי אדם יודע באיזה יום ימות שיעשה תשובה קודם לכן? אמר להם, וכל שכן! ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה, ואף שלמה אמר (קהלת ט, ח) "בכל עת יהיו בגדיך לבנים [נשמחך טהורה ונקיה. רש"י] ושמן על ראשך אל יחסר". 19. ואין תקנה. אין שום תועלת בחרטה ההיא. 20. ותרצהו. תפייסו ותבקש מחילתו. 21. קבלהו. קבל את חרטתו ומחול לו. 22. מנקה עצמו נגדך. בדבור פה. 23. אותה. בכת"י הגי' 'אדם'. 24. בדברים קשים. באופן שהדבר מותר וצריך

ארחות

שער החרטה

צדיקים

עיונים

ארחות

שער החרטה

צדיקים

שְׁהוּא שׁוֹנֵאָה, בְּדֶרֶךְ שְׁאֵמֵר דָּוִד:
 "וּבִתְקוּמִיךָ אֶתְקוּטִי" (תהלים
 קלט, כא), אֵל תִּתְחַרֵּט עַל אוֹתָהּ
 קִטְטָהּ, כִּי אִם תִּתְחַרֵּט וּתִבְכֶּשׁ
 מִמֶּנּוּ מִחִילָה אוֹ ²⁶יִתְחַזֵּק בְּטַעוֹתָיו.

הַתְּחַרְטָה הִיא ²⁷דֶּרֶךְ לְכָל
 הַמַּעֲשִׂים טוֹבִים. אִם
 הוֹלֵךְ בְּטֵל מִדְּבָרֵי-תוֹרָה - יִתְחַרֵּט
 עַל הַבְּטוּל, וַיִּתֵּן לְבֹו לַעֲסֹק בַּתוֹרָה
 בְּכָל יְכָלָתוֹ. ²⁸אִם לֹא נִתְחַזֵּק
 לְהִתְפַּלֵּל בְּכוֹנֶה גְּדוּלָה ²⁹יִתְחַרֵּט,
 וַיִּחְשֹׁב: מָה עֲשִׂיתִי? ^(ה)בְּשַׁעָה שְׁהִיהָ

הוא מה שדנים אותו על עצם מעשה העבירה, ואילו 'חשבון' הוא שמחשבים מה שהיה יכול לעשות באותה שעה שעשה את העבירה, כלומר שישל לעשות מצוה או ללמוד תורה, ומחשבים העיתים והרגעים שהיו לריק, ומענישים אותו על זה, מלבד העונש על העבירה בעצמה.

ביאורים

להעשות ע"פ דין תורה. 25. ובתקומיך אתקוטט. עם אנשים רשעים הקמים על ה' להכחיש את השגחתו, אעשה עמהם מריבה וקטטה. 26. יתחזק בטעויות. כי יהיה סבור שהתברר למפרע שהוא היה צודק. 27. דרך. המביאה את האדם לעשיית כל המעשים הטובים. 28. אם לא נתחזק להתפלל בכוונה גדולה, אם לא היה מתאמץ בכל כוחותיו לכוון בתפילה. 29. יתחרט ויחשוב

לִי לִקְנוֹת חַיֵּי הָעוֹלָם הֵבֵא עִסְקָתִי בַּהֲבִלִים. וְאִם הִגִּיעַ
³⁰לְיָמִים, יִתְחַרֵּט מֵאֵד ³¹אֲשֶׁר עָבְרוּ יָמָיו בְּלֹא עֲבוֹדַת
 הַבּוֹרֵא יִתְבַּרֵּךְ.

כָּלֵל גְּדוּל תַּקַּח בִּידֶךָ: תִּחְשַׁב בְּלִבְךָ עַל כָּל ³²דְּבָר
 שְׁעֲשִׂיתָ וְעַל כָּל מַצְוָה ³³שֶׁלֹּא נִזְהַרְתָּ בָּהּ, תִּתְחַרֵּט
 עַל כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְתִחְשַׁב ³⁴וּתִתְקוּטֵט בְּלִבְךָ: אִיךָ
 לֹא רָדַפְתִּי לַעֲשׂוֹת רָצוֹן בּוֹרְאִי בְּרוּךְ הוּא? וְאִיךָ עֲזַבְתִּי
 דְּבָרֵי חֻמִּים וּמוֹסְרֵיהֶם הַטּוֹבִים? נִמְצָא, הַתְּחַרְטָה הִיא
 תַּקּוּן גְּדוּל לְכָל הַמַּצְוֹת.

ביאורים

וכו'. בכת"י הגירסא: "יתחרט, וישוב, ויחשוב: איך עמדתי לפני המלך הגדול בלא לב לכוון? אם רגיל בדברים בטלים, יתחרט מאד, וישוב, ויחשוב: מה עשיתי? אשר בשעה שהיה לי לקנות..." 30. לימים. לימי הזקנה. 31. אשר עברו ימיו בלא עבודת הבורא. ועכשיו כבר אזלו כוחותיו, ויתחרט ויתן אל לבו לעבוד את ה' לפי כוחותיו ויכלתו. ובאבות (ב, י) אמרו "שוב יום אחד לפני מיתתך" ופירש בפירושו ר"י נחמיאש: "לורו הזקנים על התשובה, שלא יאמר הזקן מה תועלת תשובתי ואני זקנתי ושבתי, לכך הזהיר ואמר 'שוב יום אחד לפני מיתתך' שיש קונה עולמו בשעה". 32. דבר. עבירה. 33. שלא נזהרת בה. בכת"י הגי': "שלא נזהרת לעשותה כתיקונה, ועל כל דברי חכמים שלא נזהרת בהם, ותתחרט על כל..." 34. ותתקוטט בלבך. תריב עם לבך ותתבע מעצמך.

שער השנים עשר שער הכעס

הכעס היא מדה רעה, וכאשר
הגרב מחלי הגוף כן
הכעס מחלי הנפש. ואמרו רבותינו
(נדרים כב, א): כל הכועס, כל מיני

א. הכעס. כתב הרמב"ם (דעות ב, ג) שמדת הכעס והגאווה אינם כשאר המדות שיכול להתנהג בהם בדרך בינונית אלא יש להתרחק מהן עד הקצה לגמרי, וז"ל: ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית אלא יתרחק מן הקצה האחד

עד הקצה האחר... וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד, וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעוס, ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו... ובעלי הכעס אין חיהם חיים, לפיכך צוו להתרחק מן הכעס עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו לדברים המכעיסים וזו היא הדרך הטובה. עכ"ל.

הרא"ש בארחות חיים כתב: "להתרחק מן הגאווה תכלית הריחוק וכן מן הכעס". ואחר כך (אות כד) כתב: "ויתרחק מן השחוק, ומן הכעס, כי מבבל דעתו ורוחו של אדם".

וכן כתב הגר"א (משלי טז, לב): "כעס צריך לכבוש עד התכלית". החרדים (במצוות התלויות בלב, אות מב), מונה את הכועס שהוא עובר בלאו, וז"ל: בזוהר פרשת תצוה אמר דהכועס הנשמה הקדושה מסתלקת ממנו ושורה במקומה רוח רעה, היא עבודה זרה הנקראת אל זר, ועל זה נאמר "לא יהיה בך אל זר" וכתוב "חדלו לכם מן האדם", הכעסן אשר בכעסו החליף הנשמה בעבודה זרה. וזהו מה שאמר הכתוב "אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא", אל תקרא בָּמָה אלא בָּמָה. כלומר כי הוא מצד עצמו נחשב עבודה זרה, ועל זה נרמז בתורה (שמות לד) "אלהי מסכה לא תעשה לך" כלומר לא תעשה עצמך עבודה זרה והיינו על ידי הכעס, הרי לך לא תעשה על הכעס.

ביאורים

1. הגרב. מין שחין. 2. כל מיני גיהנם שולטין בו. מגיע לידי עבירות חמורות ולידי כפירה בעיקר, כמו שנאמר במסכת שבת (קה:): "המשבר כליו בחמתו

גיהנם שולטין בו, שנאמר: "והסר פעם מלפך, והעבר רעה מבשךך" (קהלת יא, י); ⁴ ואין רעה אלא גיהנם, שנאמר: "כל פעל ה' למענהו, ⁵ וגם רשע ליום רעה" (משלי טז, ד); ולא עוד, אלא ⁷ שתחתונות שולטות בו, שנאמר: "ונתן ה' לך ⁸ שם ⁹ לב רגז ¹⁰ וכליון עינים ¹¹ ודאבון נפש" (דברים כח, סה) איזה דבר שמכלה העינים ומדאיב את הנפש? הרי אומר: ¹² זה תחתונות. ועוד

ביאורים

(מתוך כעסו) יהיה בעיניך כעובד עבודה זרה, שכן אומנותו (דרכו) של יצר הרע, היום אומר לו "עשה כך" ולמחר אומר לו "עשה כך", עד שאומר לו "לך ועבוד עבודה זרה!" והולך ועובד". וכיון שמגיע לכפירה אזי ממילא יענש בכל מיני עונשים שבגיהנם. (ר"ן, נדרים כב.). וכעין זה כתב המאירי שהכעס הוא שורש ופתח לכל העבירות ונמצא שהכעס גורם לכל מיני עונשים. והרא"ש (שם) פירש: שהכעס קשה לגוף האדם ומביא עליו כל מיני מחלות, כאילו היה נידון בכל מיני פורעניות שבגיהנם. 3. מלכך וגו'. על ידי שתסיר מלכך את הכעס תעבור הרעה מבשרך. 4. ואין רעה אלא גיהנם. אין לשון "רעה" האמור בפסוק זה אלא כינוי לגיהנם. 5. למענהו. כל מה שברא ה' הוא כדי שיתבחר בוה (רש"י). 6. וגם רשע ליום רעה. גם את הרשע ברא ה' למען שבחו, שכשיענש הרשע ביום רעה בגיהנם משתבח שם ה' (רש"י משלי טז, ד). הרי ש"רעה" היא כינוי לגיהנם. 7. שתחתונות שולטות בו. מחלות שונות כטוֹרוֹרִים וכדו'. ה'שיטה מקובצת' (נדרים כב.) מבאר, שעל ידי הכעס החום הטבעי מתגבר ושורף המאכל, ואינו מתעכל כראוי, ומתוך כך אינו יכול המאכל לצאת מהרה מן הגוף, ובא לידי תחתונות. 8. שם. בגלות. 9. לב רגז. כעסן. 10. וכליון עינים. ציפיה ממושכת. כלומר, שהוא מאריך בחוליו ומצפה תמיד להתרפאות. 11. ודאבון נפש. יש לו דאגה ועצב שאינו מתרפא, וכל זה על ידי לב רגז, שהוא הכעס. 12. זה תחתונות. שהיא מחלה הנמשכת לאורך זמן, והחולה מצפה תמיד להתרפאות (רא"ש). וכל זה נהיה על ידי לב רגז, שהוא הכעס. משמע מהפסוק שהכעס ('לב רגז') גורם למחלה זו.

ארחות

שער הכעס

צדיקים

עיונים

ארחות

שער הכעס

צדיקים

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (נדרים שם, ב): כָּל הַכּוֹעֵס, אֶפְלוּ הַשְּׂכִינָה אֵינָה חֲשׂוּבָה ¹³ כְּנִגְדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמָר: "רָשָׁע ¹⁴ כְּגֹבֵה אָפוּ בַל יִדְרֹשׁ, אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזֻמּוֹתָיו" (תהלים י, ד); וְאִם מִשְׁבַּח תִּלְמּוּדוֹ וּמוֹסָף טַפְשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמָר: "⁽²⁾ כִּי כָעַס בַּחֵיק כְּסִילִים ¹⁵ יִנּוּחַ" (קהלת ז, ט), וּכְתִיב: "וּכְסִיל לֹא יִבִּין" (תהלים צב, ז), וּכְתִיב: "¹⁶ וּכְסִיל יִפְרֹשׁ אֱוֹלֶת" (משלי יג, טז); וּבִידּוּעַ ⁽³⁾ שְׁעוֹנוֹתָיו מֵרִבִּין מִזְכִּיּוֹתָיו,

בהישג ידם... (אוהל יעקב).

ג. שְׁעוֹנוֹתָיו מְרֻבִּים מִזְכִּיּוֹתָיו. כתב ה'חפץ חיים' (שמה"ל, תבונה, יג): "ומי שיש לו מוח בקדקדו, צריך לברוח ממדת הכעס כבורח מן האש. כי ידע בנפשו בבירור, שעל ידי מידה רעה זו בודאי יצא לעתיד לבוא חייב ביום הדין, כידוע שמי שיש לו רוב עוונות הוא בגדר רשע והכועס הרי עוונותיו מרובין מזכיותיו".

ביאורים

13. כְּנִגְדּוֹ. אינו מתחשב כלל בקב"ה בשעת כעסו, וכאילו הוא חושב שאינו קיים. 14. כְּגֹבֵה אָפוּ וּג'. הרשע, כשכעסו גובר, אומר לעצמו ש'בל ידרוש' ה' את מעשיו, 'אין אלהים כל מזמורתיו' - כל מחשבותיו הם שאין אלקים בעולם שיפרע ממנו על מעשיו (מזודת דוד, תהלים י, ד). 15. יִנּוּחַ. הרי שהכועס הוא כסיל הריק מתלמוד (ר"ן). והרא"ש ביאר שהכעס הוא הדבר היחיד הנח בחיק הכסיל, כי תלמודו נשכח ממנו ואינו נשאר בחיקו. 16. וּכְסִיל יִפְרֹשׁ אֱוֹלֶת.

שֶׁנֶּאֱמָר: "וּבַעַל חֲמָה ¹⁷ רַב פֶּשַׁע" (שם כט, כב); וְעִנְשׁוֹ גְדוֹל מְאֹד, שֶׁנֶּאֱמָר: "¹⁸ גְּדֹל חֲמָה נִשָּׂא עֵנֶשׁ" (שם יט, יט).

וְאַתָּה רֹאֶה בְּנִי-אָדָם כְּשֶׁהֵם כּוֹעֲסִים וּמְחִזִּיקִים בְּכַעֲסָם, אֵינָם מְשִׁימִים לָבָם עַל מַה שֶּׁעוֹשִׂים, וְעוֹשִׂים הַרְבֵּה עֲנִינִים בְּכַעֲסָם מַה שֶּׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂים בְּלֹא הַכּוֹעֵס, כִּי הַכּוֹעֵס ¹⁹ מוֹצִיא שְׁכָלוֹ שֶׁל אָדָם מִקַּרְבּוֹ, עַד שֶׁמִּרְבֵּה דְבָרֵי הַכּוֹעֵס וְנִכְנָם בְּמַחֲלָקָת ²⁰ וְקִנְיָנוֹתָיו. לָכֵן אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּנָּצַל הַכּוֹעֵס ²¹ מִחַטָּאִים גְּדוֹלִים. וְכֵן אָמַר אֱלֹהֵינוּ לְרַב יְהוֹנָדָה: "²² לֹא תִרְתַּח וְלֹא תַחֲטִי (ברכות כט, ב).

ביאורים

הכסיל פורש בפני כולם את טפשותו. הרי שהכועס שהוא כסיל, הוא גם מוסיף טפשות. 17. רַב פֶּשַׁע. הרי שמי שכועס יש לו רוב פשעים, ופירש ב'מצודת דוד' הטעם שיש לו רוב פשעים, כי בעת הכעס לא יבחין בתקון מעשיו וכדברי הגמרא 'הכועס אפילו שכנה אינה חשובה כנגדו'. ו"ל רבינו יונה (בשע"ת א, טו): 'ובעל הכעס עלול לפשעים ומופקר לנזקים, שנאמר (משלי כט, כב): 'ובעל חמה רב פשע', ונאמר (שם כה, כח): 'עיר פרוצה אין חומה, איש אשר אין מעצר לרוחו'". 18. גְּדֹל חֲמָה וּג'. המתפרץ בכעס רב יקבל את עונשו. 19. מוֹצִיא. מסלק. 20. וְקִנְיָנוֹתָיו. מקנטר ומצער את הבריות ופוגע בהם. 21. מִחַטָּאִים גְּדוֹלִים. הן מחטאים שבין אדם לחברו והן מחטאים שבין אדם למקום וכפי שביאר ה'מסילת ישרים' (פ"א) על אדם המתמלא בכעס, וז"ל: "כי אין השכל שולט בו כלל והוא סר טעם ככל החיות הטורפות... והוא קל ודאי לעבור כל מיני עברות שבעולם, אם חמתו תביאהו להם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעס - ואל אשר יביאהו ילך". 22. לֹא תִרְתַּח וְלֹא תַחֲטִי. אל תכעס ולא תבוא לחטוא, שהכעס מביא לידי חטא.

ארחות

שער הכעס

צדיקים

עיונים

וְאָמְרוּ: (ה') בְּשִׁלְשָׁה יָבָרִים ²³נִכָּר
הָאָדָם, הָאֶחָד מֵהֶם - ²⁴כִּכְעֹסוֹ
(עירובין סה, ב), כִּי בָעֵת הַכֹּעֵס ²⁵אָדָם
נִכָּר: אִם יִתְנַבֵּר כִּעֹסוֹ ²⁶עַל חֻמָּתוֹ
וְעוֹשֶׂה עֲנִיִּים בְּעֵת הַכֹּעֵס ²⁷בְּלֹא

ד. בשלשה דברים ניכר האדם. רש"י (עירובין סה:): פירש כי בשלשה דברים אדם ניכר אם הגון הוא. ובחידושי המאירי (שם) כתב, שכיון שדעת האדם טבעו ומידותיו נעלמים מחבירו, כי האדם יראה לעינים, בא רבי אילעאי לתת סימנים מובהקים מי הוא המוכתר במידות הטובות. ומי שאין בו אפילו אחת משלשתן, עליו אמרו (דרך ארץ רבה פ"ה ה"ד) שיהיה בעיניך כליסטים.

בזוהר הקדוש (פר' תצוה, דף קפב, א) כתב (בתרגום): "במה נדע אם להתקרב אל האדם או להמנע ממנו? הנה בכעס ממש אדם יודע אותו ויכירו מי הוא. אם שומר נשמתו הקדושה בשעת כעסו, שלא יעקור אותה ממקומה על ידי כעסו, ויבוא לשרות במקומה אל זר, זה הוא אדם כראוי, זהו עבד לרבונו, זה הוא אדם השלם." עכ"ד.

כשרואים אדם כעסן המאבד את שליטת השכל עליו, הסובבים אותו תמהים עליו איך לא הכירו אותו קודם לכן, ונדהמים מה הוא מסוגל לעשות, אך באמת אין זו התחדשות שנוצרה על ידי הכעס, הכעס הוא מבטא את מהותו האמיתית, אלא כל עוד לא בא לכלל כעס יכל להעמיד את עצמו תחת בקורת ושלטון השכל, וכשכועס משחרר את מהותו ואישיותו משלטון השכל, ואז עושה היכרות אמיתית עם עצמו ועם כוחות הרע הטמונים בו, ונוכח לדעת למה שהוא מסוגל להגיע בגסות רוחו ('שפתי חיים', חלק מידות ועבודת ה' מאמר אדם ניכר וכו')

ביאורים

23. ניכר. טבע האדם ניכר אם הוא הגון (רש"י). 24. בכעסו. אם אינו קפדן יותר מדאי (רש"י). 25. אדם ניכר. אם הוא בעל חכמה. 26. על חכמתו. על שכלו - השוקל את המעשים לפי תוצאותיהם, "חכם הרואה את הנולד". 27. בלא הנהגת החכמה. רבינו יונה (משלי יד, כח) כתב, כי הכעס וקוצר הרוח יכלבלב המחשבה מהגיע אל עומק המחקק, כי החקמה תסכל דעת האדם ועוכרת שכלו. ובספר היראה הוסיף, כי כל הכועס מבלבל דעתו ורוחו ולא

עיונים

ארחות

שער הכעס

צדיקים

הַנְהִיגַת הַחֻמָּה - בָּזָה ²⁸נִכָּר כִּעֹסוֹ,
וְאִם יִתְנַבֵּר חֻמָּתוֹ עַל כִּעֹסוֹ וְלֹא
יִדְבֵּר וְלֹא יַעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה מַחֲמַת
הַכֹּעֵס מִה שֶׁלֹּא הָיָה עוֹשֶׂה בְּלֹא
הַכֹּעֵס - בָּזָה ²⁹נִכָּר חֻמָּתוֹ.

וְאָמַר הַחֵכֶם: (ה') שְׁלֹשָׁה הַקְּדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵכֶן, וְאֶחָד
מֵהֶן - מִי שְׁאִינוֹ כּוֹעֵס (פסחים ק"ג,
ב). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנֶם לְבָרְכָה:

³⁰לֹא הִקְפְּדֵן מְלִמֵּד (אבות פ"ב מ"ה), כִּי מֵרַב כִּעֹסוֹ
הִתְלַמְּדִים וְרֵאִים מִמֶּנּוּ לִשְׁאֹל סִפְקוֹתֵיהֶם פֶּן יִכְעַס
עֲלֵיהֶם, וְאֶפְּלוּ אִם שׂוֹאֲלִים, אֵין לוֹ ³¹לֵב לְפָרֵשׁ
לְתַלְמִידָיו ³²כָּל הַצֶּרֶף. וְגַם יֵשִׁיב לָהֶם דֶּרֶךְ כֹּעֵס, וּמִתוֹךְ

ביאורים

יתיצב באהבת הבורא. 28. ניכר כעסו. שמאבד את שליטת השכל עליו, בכעסו משחרר את מהותו ואישיותו משלטון השכל - שאינו יכול להעמיד את עצמו תחת בקורת ושלטון השכל. 29. ניכר חכמתו. ששכלו שולט בו ואינו נותן לכעסו למשול בו. בילקוט מעם לועז (אבות עמוד רמג) כתב: אם אתה רוצה להכיר אדם, אם יש בו שכל אם לאו, ראה אם הוא מאריך אפו וכובש כעסו בשעה שמכעיסים אותו. 30. לא הקפדן מלמד. אדם קצר רוח שאינו סבול להשיב לתלמידיו על שאלותיהם, אינו ראוי להיות מלמד, לפי שתלמידיו ימנעו מלשאל אותו וישארו בספקותיהם. 31. לב. סבלנות. 32. כל הצורך. כלומר, אף אם יפרש להם מכל מקום לא יפרש להם באר

ארחות

שער הכעס

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער הכעס

צדיקים

כָּךְ לֹא יָבִינּוּ. ³³ וְחִתְלָמִידִים אֶפְלוּ
שָׂרְבָם פּוֹעֵם עֲלֵיהֶם יִשְׁאָלוּ
³⁴ וְיִדְקְדְּקוּ וְלֹא יַחֲשׂוּ עַל הַכֶּעַס
³⁵ וְלֹא יִרְיֻכוּ עִם רָבָם, וְעֲלֵיהֶם
דָּרָשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ: ³⁶ "וּמִיָּין אֲפִים
יוֹצִיא רִיב" (משלי ל, לג), כָּל הַפּוֹעֵם
עָלָיו רַבּוֹ ³⁷ פֶּעַם אֶחָת וּשְׁתַּיִם
וְשׁוֹתֵק, ³⁸ ⁽¹⁾ זֹכֶה לְהַבְחִין בֵּין דִּינֵי

ו. זוכה להבחין בין דיני
ממונות ודיני נפשות.
לכאורה היה צריך לומר
שיבין דיני ממונות
ובדיני נפשות, ולא
שיבחין ביניהם, ועוד
צריך ביאור, מה שייך
לומר הבחנה בין דיני
ממונות לדיני נפשות,
הלא ההבדל ברור לכל
אחד. וביאר היבן
יהודיע' (ד"ה זוכה),
שכוונת הגמרא לדיני

ממונות שמעורב בהם דיני נפשות, וצריך להבדיל בין החלק העוסק
בדיני ממונות לחלק העוסק בדיני נפשות [כגון עבד שהביא גיטו, וכתוב
בו 'עצמך ונכסיי קנויים לך' (גיטין ח:); שהדין הוא שנאמן על עצמו
שהוא בן חורין ואינו נאמן על הנכסים, וזהו דין של ממון שמעורב בו

ביאורים

היטב. ³³. והתלמידים וכו'. כלומר, כיצד על התלמידים להתנהג כאשר
הם לומדים אצל רב שהוא אמנם קצר רוח ואינו סבלן. ³⁴. וידקדקו. בדבריו
- במה שמלמדם - שוב ושוב. ³⁵. ולא יריבו עם רבם. על אף שכועס עליהם.
³⁶. ומיין אפים. המוצץ כעס רבו וסובלו. ³⁷. פעם אחת ושתיים. שלשון
"אפים" מורה שרבו כועס עליו פעמיים. ³⁸. זוכה להבחין בין דיני ממונות
לדיני נפשות. כלומר, זוכה להבחין בין דיני ממונות - שהם קשים יותר, לדיני
נפשות - שאינם קשים כל כך. [וביאר המהרש"א מדוע כדי לזכות לדעת
דיני ממונות צריך להתגבר על כעסו שתי פעמים? כי מאחר שבדיני
ממונות צריך אדם לגלות סבלנות יתירה שהרי מדובר בריב בין שני
צדדים, לכך עליו לסבול את כעס רבו בכפליים]. 'וציא ריב', כלומר
זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות [ריב' הוא דיני ממונות, כמו
שנאמר, (דברים כה, א) 'כי יהיה ריב' ותירגם אונקלוס 'דין' (רש"י ד"ה
'וציא')].

דיני נפשות, שאם הלך
אותו עבד וקידש בת
ישראל והלכה וזינתה,
חייבת מיתה, כיון
שנאמן על עצמו שהוא
בן חורין וחלו
הקידושין, והטיפש
משוה את שני הדינים
ופוסק שכשם שנאמן
לגבי דיני נפשות כך
נאמן לגבי הנכסים,
או יעשה להיפך
ואומר שלגבי שניהם

ממונות ודיני נפשות, ואמר מר:
אין לך קִשָּׁה יוֹתֵר ³⁹ מִדִּינֵי מִמּוֹנוֹת
וְדִינֵי נִפְשׁוֹת (ברכות סג, ב).

הַכֶּעַס אֵין לוֹ חֵן בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת
וְהוּא שְׂנוֹא בְּעֵינֵיהֶם,
וּמִתּוֹךְ כֵּךְ ⁴⁰ אֵין מַעֲשֵׂיו מְקַבְּלִים
בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת, ⁽¹⁾ וְאֶפְלוּ אִם יֵשׁ בְּיָדוֹ

אינו נאמן, ובאמת צריך להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות אף על
פי שהם הוראות סותרות]. וזו מעלה יתירה מהבנה בעלמא בדיני
ממונות.

ז. ואפילו אם יש בידו תורה ומעש'ט אין העולם למדים ממנו. ויותר מזה
מצינו כי אדם שאין לו מעצור לכעסו הרי הוא נפסד מהתורה והמצוות שבידו.
וזאת נלמד מהכתוב במשלי (כה, כח) "עיר פרוצה אין חומה - איש אשר אין
מעצור לרוחו". פירש רבינו יונה: מעצור לרוחו - מעצור לכעסו (שע"ת א, טז).
והכוונה כי כמו עיר שנפרצה ונשברה חומת המגן שלה, הרי אי אפשר להשמר
מהגנבים וכמובן שהם ירוקנו את העיר כולה. כמו כן איש אשר אין מעצור
לכעסו, לא אמר 'אדם' אלא 'איש' - היינו גם החשוב והנכבד, אשר הוא מלא
במידות ומעלות נכבדות ויקרות להפליא. אך דא עקא, כי כל סגולותיו

ביאורים

³⁹. מדיני ממונות. כמו ששנינו במשנה (ב"ב קעה:): "רבי ישמעאל אומר,
הרוצה שיחכים, יעסוק בדיני ממונות (לפי שהם דינים עמוקים. רש"י ברכות
סג:). שאין לך מקצוע (-זוית) בתורה יותר מהן (ומכל ה'זויות' שיש בתורה,
דיני ממונות הם העמוקים ביותר), והן כמעייין הנובע". ⁴⁰. אין מעשיו
מקובלים. אף מעשיו הטובים אינם מקובלים בעיני הבריות, מאחר והבריות
שונאות אותו, נמאסים בעיניהם אף מעשיו הטובים.

ארחות שער הכעס צדיקים עיונים

תורה ומעשים טובים, אין העולם למדין ממנו. הכעסן הוא ⁴¹כבר על כני-ביתו, השומעים תמיד פעם ותלונתו, וקרוב הדבר לו לבוא לידי תקלה, מפני שמטיל אימה יתרה, כמו שהוא ⁴²מעשה דרבי חנינא בן גמליאל, אשר בקשו בני ביתו להאכילו איכר מן החי (גטין ז, א). הכעסן ⁴³אינו מעביר על מדותיו ⁴⁴ואינו מוחל, ⁴⁵אך הוא ⁴⁶נוקם ונוטר תמיד.

ביאורים

41. כבר על בני ביתו. אינם סובלים אותו והוא למעמסה עליהם. 42. מעשה דרבי חנינא בן גמליאל. מעשה שנאבד מעבדי רבי חנינא אבר מבהמה שנשחטה עבורו, ומתוך אימתו שהטיל על עבדיו, פחדו ממנו וחתכו אבר מבהמה חיה על מנת להגישו לפניו בלי שיבחין (רש"י). [אמנם, באותו מעשה זכה רבי חנינא בן גמליאל להינצל מהעבירה, ולמרות שעבדיו ניסו להאכילו דבר איסור, הקב"ה הצילו מלאכלו. אך מכל מקום יש לנו ללמוד משם עד כמה עלולה הטלת אימה יתירה להביא לידי תקלה]. 43. אינו מעביר על מדותיו. אינו נמנע מלמדוד מדה כנגד מדה למי שמצער אותו. 44. ואינו מוחל. על עלבונו. 45. אך הוא נוקם. "הכעס יביאהו אל כל מיני הנקמות וההכאות והרציחות ודומיהן". (מאירי, חיבור התשובה, מ"א, פ"ד). 46. נוקם ונוטר. במסכת יומא (כג). מבואר, איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה? נקימה - אמר לו: השאילני מגלך! אמר לו: לא. למחר אמר לו הוא (בעל המגל): השאילני קרדומך! אמר לו: איני משאילך, כדרך שלא השאלתני! זו היא נקימה. ואיזו היא נטירה? אמר לו: השאילני קרדומך! אמר לו: לא. למחר אמר לו: השאילני חלוקך! אמר לו הילך! איני כמותך שלא השאלתני! זו היא נטירה

ארחות שער הכעס צדיקים עיונים

^(ה)הכעס מביא אדם ⁴⁷לידי מחלוקת. כשהוא פועם על חבריו, יריבו עמו והוא עמהם. וכשיש מחלוקת, יש קנאה ושאנא. וכבר ידעת רעות המחלוקת, כאשר יתבאר בפועל המחלוקת. הכעס מונע לב האדם ⁴⁸מכל הטובות, כי כשהאדם פועם אין לו לב לרחם על העניים. ובהשם יתברך נאמר: ⁴⁹"ברגז רחם תזכור" (חבקוק ג, ב), וזה רחוק מאד ⁵⁰מדרךי בשר-וודם. הכעס מנטל כונת לב האדם ⁵¹בתפלה, ואין שכינה שורה ⁵²מתוך הכעס.

ביאורים

[שהדבר שמור בלבו ולא הסיחו מדעתו (רש"י). נוטר - שומר שנאה בלבו לאלה שהכעיסוהו]. 47. לידי מחלוקת. כמו שנאמר (משלי טו, יח) "איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקט ריב". כלומר, אדם הממהר לכעוס מעורר ומביא ריב, והשולט בכעסו ישכן את המריבה. ועוד נאמר (שם כט, כב) "איש אף יגרה מדון". ופירש המצודות דוד: הכעסן דרכו לחרחר ריב עם חבריו. 48. מכל הטובות. מלהטיב עם חבריו, מאחר שבזמן שכועס אינו סבלן לעשות טוב ולרחם על הזולת. 49. ברגז רחם תזכור. הקב"ה מרחם גם בשעה שהוא כועס. 50. מדרךי בשר ודם. אין זה מצוי אצל אדם שירחם בשעה שהוא בכעס. 51. בתפלה. הכעס מפריע ליכולת האדם לכוון בתפלה מאחר והוא טרוד בכעסו אין דעתו מיושבת לכוון בתפלתו. 52. מתוך הכעס. בפסחים (סו): אמר ריש לקיש, כל אדם שכועס, אם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו, ולמדים זאת מאלישע (עייין מלכים ב-ג-ד), שלאחר שכעס

ארחות שער הכעס צדיקים עיונים

כָּל פֶּעֶסֶן לֹא יִחְיֶה חָכֵם גָּדוֹל, כִּי הַכֶּסֶם מִכְרִית מְלָבוּ חֲכָמָתוֹ, שְׁלֹא יוּכַל לַעֲנוֹת בְּהֶגֶן וְלֹא יוֹכִיחַ בְּהֶגֶן, וְכָל דְּבָרָיו⁵³ לֹא בְּהַשְׁכֵּל. הַכֶּסֶם⁵⁴ מוֹנֵעַ מִמֶּנּוּ מוֹסְרִים וְתוֹכָחוֹת, כִּי אֵין אָדָם רִשְׁאִי לַגְּלוֹת לוֹ טַעֲיוֹתָיו וְדַרְכָּיו הַמְכַעְרִים, כִּי כָל אָדָם יִפְחַד מִמֶּנּוּ לְהִגִּיד לוֹ עֲוֹנוֹתָיו, כִּי הוּא יִרְגֵּז עָלָיו. וְאַפְלוּ אִם יוֹכִיחַ אוֹתוֹ שׁוֹם אָדָם, לֹא יִקְבֵּל מִמֶּנּוּ מִתּוֹךְ הַכֶּסֶם. כִּלְלוּ שֶׁל דָּבָר:⁵⁵ אֵין הַכֶּסֶם מְקַבֵּל שׁוֹם מִדָּה מִמֶּנּוּ, וְאִם יִהְיֶה חָכֵם גָּדוֹל וְחָסִיד, וְיִי לָנוּ גָדוֹל מִמֶּשֶׁה רַבִּינוּ ע"ה

ביאורים

על יהורם הרשע, נסתלקה ממנו רוח הקודש, עד שהעביר את כעסו בנגן המנגן (שאמר לאחר כעסו: "ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן, ותהי עליו יד ה'" וגו'). ובפסחים (קז). לומדת הגמרא מכתוב זה, שאין השכינה שורה על הנביא אלא מתוך שמחה של מצוה. בשערי קדושה לרבי חיים ויטאל כתב: המידות היותר מגוננות ויותר חמורות, והמונעות דביקות האדם עם ה' יתברך - הן הגאווה, הכעס והקפדנות. ובראשית חכמה (ענוה פ"ה) כתב: אין לך דבר שמבטל הדביקות האדם בה' יותר מן הכעס. 53. לא בהשכל. "לבו בל עמו ועצתו נבערה" (מס"י פ"א). כלומר, אינו מיושב בדעתו וחשיבתו משובשת קָשַׁל שוטה (בַּעַר), ומשתמש עם שכלו לא בדרך הנכונה. 54. מונע ממנו. מונע מעצמו מלקבל מוסרים ותוכחות. 55. אין הכעסן מקבל שום מדה

עיונים ארחות שער הכעס צדיקים

רבן של כל הנביאים כמו שאמרו חז"ל על הפסוק "ויקצוף משה על פקודי החיל" וגו', ואף על פי שנתכעס על דבר מצוה. וזהו פירוש הפסוק "טורף נפשו באפו הلمענך תעזב ארץ", ר"ל כי האדם טורף נפשו ועושה אותה טרפה, וממיתה בכעסו ואפו, והוא טורפה ומשליכה ממנו. ואף על פי שעשה האדם כמה תיקונים ומצוות רבות, הכל נאבדים ממנו לגמרי כי נאבד אותה הנשמה ובאה אחרת במקומה וצריך לחזור ולתקן כבתחילה, וכן בכל פעם ופעם שייכעס, נמצא כי בכל פעם אין לו תקנה כי הוא תמיד ככלב שב אל קיאו, ואם היתה מתעברת בו איזה נשמה קדושה לסייעו גם היא מסתלקת ממנו, ועל זה אמר טורף נפשו באפו ולא יוכל להשיג שום השגה מי שהוא בעל כעס, כי הוא בונה וסותר בכל עת מה שבונה. אך שאר עבירות אינם טורפים ועוקרים את הנפש, רק פוגמים אותה ונשאתר בו פגומה, ובתיקון יחיד לאותה עבירה יוסר הפגם ההוא, אך הכעס צריך תיקונים והכנות לחזור להביאה אחר שנטרפה, ובאולי ח"ו אין לו שום תקנה כפי בחינתו ומציאות הכעס, לכן צריך ליוזר אפילו בשום כעס מדבר מצוה. וכמעט שהוכיחני כמה פעמים מורי ז"ל על שהייתי מתכעס על אחי כשהיה לומד עמי ולא היה לומד כרצוני והייתי מתכעס עליו, ואפילו בזה הוכיחני מורי זלה"ה מאד מאד, עכ"ד.

ביאורים

טובה. בקידושין (מא). דרש רב ספרא: רגזן, לא עלה בידו (-בשכרו) אלא רגזנותו [-רגזן, ואין לו ממנו אלא חולי ומכאובים (רש"י). כלומר, לא זו בלבד שנגעש בעולם הבא על מדת הכעס שהיא עבירה חמורה (ראה נדרים כב), אלא אפילו בעולם הזה סובל צער ויסורים מחמת מדה זו (מהרש"א)]. ולאדם טוב (שמתנהג בנחת ובדרך ארץ עם הבריות) מטעימים לו פרי מעשיו (הטובים) בעולם הזה [שאוכל פירותיהם בעולם הזה, והקרן של שכרו שמורה לו לעולם הבא. וביאר המהרש"א, שמכיון שהוא גומל חסדים ומביא שלום בין אדם לחברו, נמצא שעליו נאמר (פאה א, א): "אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא"].

מֵאַחֲרֵיהֶם, (י) כִּף⁵⁶ אֵינִי יָכוֹל לְהוֹכִיחַ
אֶת אַחֲרֵיהֶם, כִּי הַתּוֹרָה אִמְרָה:
"הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ⁵⁸ וְלֹא
תִּשָּׂא עָלָיו חֲטָא" (ויקרא יט, יז),
בְּתַחֲלָה תּוֹכִיחַ אוֹתוֹ⁵⁹ בְּנַחַת
וּבִסְפֶּתֶר, (א) וְתֹאמַר לוֹ⁶¹ בְּלִשׁוֹן
רַךָּ⁶² וְתַחֲנוּנִים⁶³ כִּי לְטוֹבָתוֹ אֵתָּה
 מדובר בהנהגה מלכועס אפילו בדברי מצוה, כגון כשמוכיח עבריינים, או רב לתלמידו. והנהגה בזה, הוא אהוב מאת ה'.
 יא. ותאמר לו בלשון רכה. רבי חיים מוולוז'ין הזהיר: בתוכחה לא ידבר

ביאורים

56. איני יכול להוכיח את אחרים. כלומר, מדת הכעס הטבועה בו אינו מאפשרת לו להוכיח את הבריות כפי הנדרש, וממילא גם יכשל בכך שיפגע בבריות בתוכחתו וגם דבריו אינם נשמעים. 57. הוכח תוכיח את עמיתך. תוכיח את חברך העובר עברה, 58. ולא תשא עליו חטא. כשאתה מוכיחו, השמר שלא תלביין את פניו ברבים, כי אם תביישנו הרי יהיה בך חטא [הלשון 'לא תשא עליו פירושו: לא יגרום לך בסיבתו]. 59. בנחת. בכדי שדבריך יתקבלו על לב השומע. וב"ראשית חכמה" (שער הענוה פ"ד) כתב: מי שמדבר רכות בשפתי - דבריו נשמעין יותר מדברי המלך. ויש מביאים סמך לזה מהפסוק (קהלת ט): "דברי חכמים בנחת נשמעים מזעקת מושל". ובמסכת שבת (לד). "אמר רבה בר רב הונא, אף-על-גב דאמור רבנן שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה וכו' צריך למימרינהו בניחוחתא כי היכי דליקבלינהו מיניה". 60. ובסתר. בינו לבין עצמו, כדי שלא ישמעו אחרים ויעלב. 61. בלשון רכה. כמו שכתוב (משלי כה, טו): "לשון רכה תשבר גרם". 62. ותחנונים. תתחנן אליו ותאמר לו כי כמה רעות וצרות יש בעולם בגלל החטאים. 63. כי לטובתו וכו'. כלומר, שאינך אומר לו זאת אלא לטובתו

אוֹמַר לוֹ, וְאִי לֹא תִקְבֵּל עָלָיו חֲטָא.
אֲכַל אִם תּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרְךָ מִתַּחֲלָה
⁶⁴בְּקוֹל רֹעַשׁ⁶⁵ וּבְזַעַם⁶⁶ וְתַבִּישׁ
אוֹתוֹ, ⁶⁷אִז תִּקְבֵּל עָלָיו חֲטָא. וְאוֹתוֹ
חֲבֵר⁶⁸ לֹא יִקְבֵּל תּוֹכְחָה מִמֶּךָ, כִּי בֵן
דֶּרֶךְ בְּנֵי-אָדָם, (ב) בְּשִׂיטָה בָּא עַל
חֲבֵר בְּחֻזְקָה אוֹ חֲבֵר⁶⁹ מִתְקַשֶּׁה
בְּנִגְדּוֹ וְלֹא יִכְנַע תַּחֲתָיו. וְעַל זֶה
אָמַר הַחֶכֶם: "דְּבָרֵי חֲכָמִים⁷⁰ בְּנַחַת

חיים": התורה מדגימה לנו בכך דוגמא, שהרוצה להשפיע על בנו ולמנעו מללכת בדרך לא טובה, אל יעשה זאת ברוגזה ובכעס. כי אדרבה, אז משיגים תוצאות הפוכות. אלא כך נהג יצחק, תחילה "ויברך אותו", דיבר אליו רכות וברכו, ורק לאחר מכן פנה אליו כאומר: בני, עשה עמי חסד - "לא תקח אשה מבנות כנען". (הח"ח חיו ופעלו ג', תתשי"ד).

ביאורים

(ואין לך שום נגיעה בענין) ולהביאו לחיי העולם הבא. 64. בקול רעש. וכולם שומעים. 65. ובזעם. בכעס וברוגז. 66. ותבייש אותו. ז"ל הרמב"ם (דעות ו, ח): "המוכיח את חבריו תחלה, לא ידבר לו קשות עד שיכלימו, שנאמר "ולא תשא עליו חטא", כך אמרו חכמים: יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות, תלמוד לומר "ולא תשא עליו חטא", מכאן שאסור להכלים את ישראל, וכל שכן ברבים". 67. אז תקבל עליו חטא. זה יחשב לך לחטא ותענש בגללו. 68. לא יקבל תוכחה ממך. וא"כ רעת המוכיח בכפליים, כי באופן כזה לא מקיים מצוות תוכחה, וגם נמצא מבייש בחנם. 69. מתקשה כנגדו. מתמרד ומתעקש ויבוז לתוכחתו, ועוד מתחזק הוא בדעתו הרעה. 70. בנחת נשמעים. אף כי ידבר בנחת מבלי זעקה, המה נשמעים ומקובלים הם לבריות (רש"י ומצודת

נִשְׁמָעִים" (קהלת ט, יז). וְכָבֵד יַדְעָתָּ מַחֲלֵל וְשִׁמְאִי, שְׁאָמְרוּ
אוֹתָן ⁷¹הַשְּׁלִשָּׁה גֵרִים: קִפְדָּנוֹתוֹ שֶׁל שִׁמְאִי בְקִשָּׁה
לְמִרְדְּנוֹ ⁷²מִן הָעוֹלָם, עֲנֻתָנוֹתוֹ שֶׁל הֵלֶל קִרְבָּתָנוֹ
תַּחַת כִּנְפֵי הַשְּׂכִינָה (שבת לא, א). הֵלֶל, מֶרֶב עֲנֻה
שֶׁהָיְתָה בּוֹ ⁷³לֹא הָיָה אָדָם יָכוֹל ⁷⁴לְהַכְעִיסוֹ, כִּי הַמוֹנֵעַ
עֲצָמוֹ מִן הַפֶּעַס ⁷⁵קוֹנֶה מִדַּת עֲנֻה וְהִרְחַמְנוּת,

ביאורים

דוד). 71. השלשה גרים. במסכת שבת (לא). מסופר בשלשה נכרים שבאו כל
אחד מהם [בנפרד] לשמאי בבקשה לגיירם בתנאים מסויימים. את הראשון
הוציא שמאי מלפניו בנזיפה, את השני והשלישי דחפם באמת הבנין (מקל
שבה מודדים אורך הבנין) שבידו. לאחר מכן באו להלל ובקשו גם ממנו
לגיירם באותם התנאים, הלל התייחס אליהם בענווה ובסבלנות וקבלם וגיירם
(בגמרא שם מבואר כיצד קיים להם הלל את תנאיהם שביקשו). לימים נודמנו
אותם שלשת הגרים למקום אחד, וספרו זה לזה כל אחד את סיפורו.
כששמעו כולם איש את סיפור חבירו, סיכמו ואמרו: קפדנותו של שמאי וכו'.
72. מן העולם. כלומר, מן החיים האמתיים, חיי תורה ומצוות. 73. לא היה
אדם יכול להכעיסו. כמובא במסכת שבת (ל): תנו רבנן, לעולם יהיה אדם
ענותן כהלל וכו'. מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה, אמרו כל מי שילך
ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז. אחד מהם הלך אליו בערב שבת ושאלו
כמה שאלות של הבל ואף דיבר אליו בחוסר דרך ארץ, ועם כל זה הלל התייחס
אליו בענווה ובסבלנות, ולא כעס, לבסוף כשראה הלל שאותו אדם חרה לו
על שלא הצליח להכעיסו, אמר לו הלל: כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע
מאות זוז וארבע מאות זוז והלל לא יקפיד. 74. להכעיסו. הלל זכה לנקיות
גמורה מכעס, כדברי ה'מסילת ישרים' (פי"א) כאשר מונה מידת-הכעס
למדרגותיה, בהגיעו לדרגה הגבוהה ביותר בנקיון ממדה רעה זו, כתב בזה"ל:
"אמנם, מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על
שום-דבר ואפילו התעוררות של כעס לא נעשה בו. זה הוא ודאי הנקי מן
הכעס מכל וכל". 75. קונה מדת הענוה והרחמנות. כדברי הרמב"ן באגרות:

⁷⁶כִּי מִחֲרוֹן-אָף תִּהְיֶה מִדַּת
הָאֲכֻזָּיוּת, דְּכָתִיב: ⁷⁷"וְחָרָה אַפִּי
וְהִרְגָתִי אֶתְכֶם וְגו'" (שמות כב, כג),
וְכֵן לְעוֹלָם אֶצֶל חֲרוֹן-אָף כְּתִיב
הַנִּקְמָה: ⁷⁸"וְחָרָה אָף ה' בְּכֶם, וְעָצַר
אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר,
וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ" (דברים
יא, יז).

יג. הכעיסהו. יש לעיין,
כיצד הותר לו להכעיסו,
הרי הוא עובר בכך
באיסור של "לפני עור
לא תתן מכשול" (ויקרא
יט, יד), שאסרה התורה
להכשיל אדם בעבירה,
ואף כאן הרי הוא גורם
במעשהו לאדם לחטוא
בחטא הכעס? וראה
לעיל בשער האהבה
בעיונים אות יא, מה
שכתבנו בזה.

הַפֶּעַס גֹּרֵם עֲזוּת לְאָדָם, וּמִחַמַּת הַפֶּעַס לֹא יִכְנַע ⁷⁹וְגַם
לֹא יוֹדֶה עַל הָאֲמֵת. וְאָמַר הַחֶכֶם: בְּשִׁתְרָצָה
⁸⁰לְחַבֵּר עִם אָדָם ^(א)הַכְעִיסָהוּ, וְאִם יוֹדֶה לָהּ הָאֲמֵת
בְּשִׁעַת כְּעָסוֹ הִתְחַבֵּר לוֹ, וְאִם לֹא עֲזַב אוֹתוֹ.

ביאורים

"וכאשר תנצל מן הכעס תעלה על לבך מדת הענווה". ואם כן אם הלל היה כל
כך עניו מוכח שמנע עצמו לחלוטין מן הכעס ולכן אי אפשר היה להכעיסו.
76. כי מחרון אף תהיה מדת האכזריות. ר"ל במדה כנגד מדה, כי אצל בני אדם
תבוא האכזריות מהכעס ולכן הבורא יתברך מענישם גם באופן זה. אבל ח"ו
מליחס לבורא יתברך מידת אכזריות ודו"ק. (עלי אורח). 77. וחרה אפי
והרגתי. ומוכח שחרון אף מביא להרג שהוא מעשה אכזריות. 78. וחרה אף ה'
וגו'. כי כעס ה' ויענישם בעצירת השמים מלאת מטר, ומוכח שחרון אף מביא
לניקמה. 79. וגם לא יודה על האמת. וזה נובע ממדת העזות, כי רק עז פנים
מסוגל לשקר בפני זה אשר מכיר ויודע בשקר. (עלי אורח). 80. לחבר.
להתחבר. 81. ואם יודה לך האמת בשעת כעסו. שעל אף שהוא כועס בכל

(שם לא, יד), וכתבי: "ויאמר אלעזר
הבחן אל אנשי העבא הבאים
למלחמה, זאת חקת התורה" (שם
פסוק כא) מלמד שנשתבחה הלכה
מומשה (ויק"ר יג, א). ועתה הבן,
85(אם כך הגיע למשה רבנו עליו
השלום, מה יגיע לכסילים
הכועסים, ולכך אמר שלמה: "אל
תבהל ברוחך לבעוס" (קהלת ז, ט).

כידוע, על ידי בנות
מדין. וכשהחיו את
הנקיבות נמצאו מביאים
את המכשול עמם
למחנה. גם קצפו על
אלעזר ואיתמר היה על
פי דין. (עין 'אור החיים',
פרשת שמיני).
למרות צדקתו נתעלמו
ממנו הלכות. נראה
לומר שמה שחכמתו
מסתלקת אין זה
בבחינת עונש על
עבירת הכעס אלא הוא
ענין טבעי. מציאותו של

הכעס "שורפת" את חכמתו של הכועס. לכן אין הבדל אם הכעס מוצדק או
לא, בכל אופן - חכמתו מסתלקת. (שיחות מוסר' מאמר פז. עיי"ש שהאריך).
טו. אם כך הגיע למשה רבינו ע"ה מה יגיע לכסילים הכועסים. יש לעיין, אולי

ביאורים

הנשים במדין, שכן אלה אשר החטיאו את ישראל בשעתן. וכיון שכעס
נתעלמה ממנו הלכה שהיתה בידו מפי ה' ולא אמרה להם, והוא הלכות
גיעולי נכרים - הלכות הכשרת הכלים שבישלו בהם הגויים מאכלות
אסורות ונבלע בהם טעם איסור (ג'יעול' הוא לשון פליטה, שכאשר חוזרים
ומבשלים בכלים אלו נפלט טעם האיסור הבלוע בהם לתוך התבשיל).
ולפיכך הוצרך אלעזר ללמד את ההלכות הללו תחת משה, וזהו מה שנאמר
ויאמר אלעזר וגו'. 85. אם כך הגיע למשה רבינו ע"ה. [שהיה אב לחכמים.
כת"י], וחכם גדול שבגדולים אב לנביאים, וכתוב בו (במדבר יב): "בכל ביתי
נאמן הוא" וברחמנות נהג עם ישראל, שכעס שעה אחת נתעלמה ממנו
הלכה, הדיוטות על אחת כמה וכמה. (פדר"א פמ"ז, ומדרש השכם).
86. אל תבהל ברוחך לבעוס. כי כעס בחיק כסילים ינחו. כלומר, בעת
התרגון אל תמהר להראות הכעס, כי הראות הכעס מצא לעצמה מקום

הכעס מביא לידי טעות. מי לנו
גדול ממושה רבנו עליו
השלום, שפגעם בשלשה מקומות
ובא לכלל טעות, כמו שנאמר:
82"ויקצף על אלעזר ועל איתמר"
(ויקרא י, טז), וכתבי: "מדוע לא
אכלתם את החטאת במקום הקדש" (שם פסוק יז) ונאמר:
83"שמעו נא המורים" (במדבר כ, י), וכתבי: "ויך את הסלע"
(שם פסוק יא); וכתבי: 84"ויקצף משה על פקודי החיל"

יד. ויקצוף משה על
פקודי החיל. אין ספק
שכעסו של משה
במלחמת מדין היה
מוצדק, שהרי תכלית
המלחמה היתה לנקום
נקמת ה' במדין.
המכשול לישראל היה,

ביאורים

זאת מודה ואינו מכחש. 82. ויקצף על אלעזר ועל איתמר. בראש-חודש ניסן
יום חנוכת המשכן (יום שמיני למילואים), מתנו נדב ואביהוא בני אהרן, והיו
אחיהם אלעזר ואיתמר אוננים, ואותו היום הקריבו את הקרבנות לכבוד
חנוכת המשכן, ואת הקרבנות של ראש-חודש, וכשנודע למשה ששרפו את
קרבן המוסף של ראש-חודש [שדינו כקרבן חטאת הנאכלת לכהנים בחצר
המשכן], כעס עליהם ואמר: 'מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקודש',
ולפי שבא לכלל כעס בא לכלל טעות, ונתעלמה ממנו ההלכה שאונן אסור לו
לאכול בקדשים. 83. שמעו נא המורים. במשך ארבעים שנה בהיות עם ישראל
במדבר היה להם מים מהבאר בזכות מרים. מיד לאחר מיתת מרים פסק
הבאר. עם ישראל התלוננו למשה רבינו על כך שאין להם מים. לאחר מכן
ציוה ה' את משה לדבר אל הסלע ויוציא להם מים, חיפשו משה ואהרן את
הסלע, והיו ישראל אומרים להם 'מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים'. כעס
עליהם משה ואמר 'שמעו נא המורים המן הסלע הזה (שלא נצטוונו עליו)
נוציא לכם מים', ואחר כך נאמר 'ויך את הסלע' - שעל ידי הכעס טעה, ולא
דיבר אל הסלע אלא הכהו. (רש"י במדבר לא, כא) 84. ויקצף משה. לאחר
ששבו ישראל ממלחמתם עם מדין, קצף עליהם משה על שלא הרגו גם את

ארחות

שער הכעס

צדיקים

עיונים

וְהִזְהִיר בְּךָ מֶאֶד, שְׁלֹא תַעֲשֶׂה

שׁוֹם קָלְקוּל מִתּוֹךְ פַּעֲסֶךָ,

כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת קה, ב):

הַמְקַבֵּעַ בְּגָדָיו וְהַמְפַּזֵּר מַעֲוֵתָיו

וְהַמְשַׁבֵּר פְּלִים בַּחֲמָתוֹ, (טז) יִהְיֶה

בְּעֵינָיֶךָ (יז) כְּאִלּוּ עֹבֵד עֲבוּדָה-זָרָה,

דוקא משה רבינו לפי גודל עליונותו המופלא - שכח, מאחר והקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה? ותיירץ ב'תוספת אור', שאין השכחה באה מחמת עונש אלא זה טבעי, מי שכועס שוכח. והק"ו הוא שאם למשה לא

עזר כל חכמתו וכו' ואף על פי כן טבע הכעס השכיח ממנו את דבריו, ולא עמדה לו כל חכמתו הגדולה שבו, ק"ו לאדם אחר שכועס שטבע הכעס ישיח את דבריו.

טז. יהא בעיניך כאלו עובד ע"ז. ראו לציין שהרמב"ם (הלכות דעות ב, ג. ופירוש המשניות אבות ב, י) מביא בשם חז"ל: "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה" (וכן שגור בפי העולם), וכבר תמהו על כך, שלפנינו בגמרא (שבת קה:) לא נאמר דבר זה אלא על הקורע בגדיו בחמתו, ולא על כל הכועס (הגהות מהר"ץ חיות). ויש מיישבים, שיתכן שלדעת הרמב"ם כוונתו של רבי יוחנן בן נורי היא על כל אדם הכועס, אלא שנקט דוגמאות אלו של הקורע בגדיו ומשבר כליו בחמתו כדי להדגיש את גנות הכעס, שיכול הוא להביאו עד כדי מעשה שטות כאלה.

יז. כאילו עובד עבודה זרה. מדוע הכועס נחשב כעובד עבודה זרה? במפרשים ביארו, דהנה מיסוד אמונתנו שאין מקרה בעולם, ולכן אין אפשרות שיקרה לאדם דבר, לטוב או למוטב, בלא שנגזר עליו בשמים על פי מעשיו. וכלשון הרמב"ן (סוף פרשת בא): "שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם ניסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות יצליחנו שכרו, ואם יעבור

ביאורים

מנוח ומשומר בחיק הכסילים ומהם לא נעזב על כי לא יתבוננו (לעצור את רוחם כ) אשר רעיהם יכלימם, לכן המשכיל ידום בעת ההיא ולא יתקצף מהר (מצודת דוד).

עיונים

ארחות

שער הכעס

צדיקים

שִׁכְךָ אֲמַנּוּתוֹ ⁸⁷שֶׁל יֵצֵר הָרַע:

הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ ⁸⁸עֲשֵׂה כָךְ,

וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ ⁸⁹עֲשֵׂה כָךְ, עַד

⁹⁰שְׁאוֹמֵר לוֹ עֹבֵד עֲבוּדָה-זָרָה,

⁹¹וְהוֹלֵךְ וְעוֹבֵד. וּבְעֹבֵד בֶּן כְּתִיב:

"לֹא יִהְיֶה כָךְ אֶל זֶר" (תהלים פא, י) -

וְאִיזְהוּ אֶל זֶר ⁹²שֶׁהוּא קֹרְבּוֹ שֶׁל

אָדָם? הֲיֵי אוֹמֵר: ⁹³זֶה יֵצֵר הָרַע.

עליהם, יכריתנו עונשו, הכל בגזירת עליון". מדוע, אם כך, אנו כועסים? כשאדם מוזק לנו, או מבזה אותנו, או עשה לנו דבר שלדעתנו לא צריך היה לעשות, או שלא עשה את מה שלדעתנו כן היה צריך לעשות - במצבים כאלו ודומיהם אנו כועסים. האם דברים אלו מסתדרים עם יסודות

אמונתנו? האם יהודי מאמין יכול להעלות על דעתו, שמישהו יכול לעשות לו דבר שלא נגזר עליו בשמים, או שמישהו יכול להיטיב לו יותר ממה שנקצב לו?

בכל כעס אנו מתעלמים מהשגחתו המוחלטת של הבורא, זוהי בחינה של עבודה זרה ממש. ישנם החושבים שכעס היא "רק" מדה רעה, אבל האמת היא שהכעס הוא ממש כפירה. הכועס מתעלם ומורד בקב"ה כעובד עבודה זרה ממש!

ביאורים

87. של יצר הרע. שחפץ להחטיאו לאדם. 88. עשה כך. עבירה קלה פלונית, כגון לקרוע בגדיו בחמתו [שעובר בזה משום איסור 'כל תשחית'. מהרש"א], ועושה. 89. עשה כך. עבירה חמורה ממנה, ועושה. 90. שאומר לו. לבסוף. 91. והולך ועובד. דרכו של היצר הרע היא להכשיל את האדם בעבירה קטנה, כדי שמתוך כך יבוא לידי עבירות גדולות יותר (עיין סוכה נב. ורש"י ד"ה ולבסוף). ואף בענין הכעס מכשילו הוא בתחילה ב"כל תשחית", ומתוך כך יבוא להיכשל אפילו בעבירה החמורה מכל, עבודה זרה (מהרש"א). 92. שהוא בקרבו של אדם. לשון "לא יהיה כך" משמע שמדובר על "אל זר" הנמצא בתוכך ובקרבו. 93. זה יצר הרע. שבאדם. ובהמשך הפסוק נאמר "ולא תשתחוה לאל נכר", כלומר, שאם יהיה כך "אל זר" - דהיינו יצר הרע - ותשמע

ארחות

שער הכעס

צדיקים

עיונים

ארחות

שער הכעס

צדיקים

⁹⁴(יח) **רָאָה אֵיךְ הַיָּצֵר הָרַע מִתְגַּבֵּר**

בְּעַת הַכֶּעַס. וְאָמַר רַבִּי: אֲרָבַע

מִדּוֹת בְּרָעוּת: נֹחַ לְכֶעַס ⁹⁷וְנֹחַ

יח. ראה איך היצר הרע מתגבר מתגבר בעת הכעס. שמחטיא את האדם באיסור קל וכאשר האדם נשמע לו הרי

שלבסוף ישמע לו גם לעבור על איסורים חמורים יותר. יש לעיין, שהרי כלל זה הוא לאו דוקא כשחוטא האדם בעת כעסו, אלא תמיד כך הוא דרכו של היצר להכשיל את האדם תחילה בעבירה קטנה, ומתוך כך יבוא להכשילו בעבירות חמורות יותר, וא"כ מדוע דוקא משבירת כליו מתוך כעסו יגיע לחטא החמור של עבודה זרה?

ב'שפתי חיים' (מידות ועבודת ה' ח"א) ביאר: המקרה בגדיו בחמתו אינו קורע בגדי אחרים אלא של עצמו, ואמנם יש בזה איסור של בל תשחית, אולם מדוע מעשה זה נורא כל כך עד שהגדירו אותו בביטוי חריף יהיה בעיניך כעובד עבודה זרה. אלא חז"ל ירדו לנבכי נפשו, בעצם היה רוצה לקרוע בגדים של הזולת, אלא שאינו יכול לעשות זאת, וכדי לתת פורקן ליצר הכעס שלו קורע בגדי עצמו, אם הוא מסוגל לתת פורקן לכעסו ולהכנע בפני היצר הרע ללא כל תועלת שהיא, הוא גם עלול להגיע לתוצאות החמורות ביותר של כניעה ליצר הרע דעבודה זרה.

ביאורים

לו, סופר להשתחוות ל"אל נכר", היינו לעבודה זרה. ⁹⁴ ראה איך היצר הרע מתגבר בעת הכעס. כלומר, זה עוד קלקול נורא הנובע ממדת הכעס, כי בזמן הכעס מתגבר היצר באדם והוא שולט בו, ומכח התגברותו אלו בזמן הכעס, מקבל היצר שליטה על האדם גם בזמנים שאינו כועס, (שהרי כאן בתחילה נשמע ליצרו לקרוע בגדיו בחמתו, בזה לימד והרגיל את יצרו לבוא עליו, ולמחרת יסיתנו יצרו לעבוד עבודה זרה וישמע לו). "ולכן, חייב אדם לגעור ביצרו ולכבוש תאוות עד שיגביר נפשו המשכלת על נפשו המתאוה, ותהיה הנפש המתאוה תחת הנפש המשכלת כשפחה תחת גבירתה לעולם ועד" (החינוך, מצוה תקכט). ⁹⁵ ברעיות. במדות שנפש האדם נוטה אליהן. ⁹⁶ נוח לבעוס. כועס בנקל ובמהרה אף על דברים קלים, אולם ונוח... ⁹⁷ ונוח לרצות. מתרצה ומתפייס בנקל, ונוח מהר מכעסו. ואדם זה יצא...

⁹⁸יֵצֵא שִׁכְרוֹ בְּהַפְסְדוֹ, ⁹⁹קָשָׁה לְכֶעַס ¹⁰⁰וְקָשָׁה

¹⁰¹יֵצֵא הַפְסְדוֹ בְּשִׁכְרוֹ. ¹⁰²קָשָׁה לְכֶעַס וְנֹחַ

¹⁰³לְרִצּוֹת חֲסִיד. ¹⁰⁴נֹחַ לְכֶעַס וְקָשָׁה לְרִצּוֹת (אבות

ה, יא). וְאֵלּוּ אֲרָבַע מִדּוֹת נֶאֱמָרוֹת נֶגֶד הַצַּדִּיק, כִּשְׁהוּא

¹⁰⁵בּוֹעֵס עַל הַטּוֹבִים אוֹ בְּעֵינָיו ¹⁰⁶הָעוֹלָם; אֲבָל קָשָׁה

לְכֶעַס עַל עוֹשֵׂי עֲבֻרוֹת וְנֹחַ לָהֶם, זֶה מִדָּה רָעָה,

שְׁמִתְרַצָּה לְרָשָׁעִים, וְכָל-שֶׁבֶן מִי שֶׁנֹּחַ לְכֶעַס עַל

הַצַּדִּיקִים וְקָשָׁה לְכֶעַס עַל הָרָשָׁעִים, וְנֹחַ לְרִצּוֹת

ביאורים

⁹⁸ יֵצֵא שִׁכְרוֹ בְּהַפְסְדוֹ. השכר על מה שקל לרצות, נאבד בגודל ההפסד ממהירות כעסו. כלומר, שגדול ההפסד הבא אליו מחמת מהירות כעסו, מהרווח שיש לו במה שמתרצה מהר מכעסו, מפני שבכל שעה הוא שרוי בכעס, ואין דעתו מיושבת עליו, ועל ידי זה רוב מעשיו מקולקלים, ואם כן אינו נשכר כלום במדה זו. ⁹⁹ קשה לבעוס. אינו נוטה במהרה לכעוס, ואינו כועס אלא לעתים רחוקות כשעושים לו דברים קשים (רבינו יונה). ¹⁰⁰ וקשה לרצות. כשכועס אינו מתרצה בנקל, אדם זה יצא... ¹⁰¹ יֵצֵא הַפְסְדוֹ בְּשִׁכְרוֹ. ההפסד ממה שקשה להתרצות, אינו נחשב לעומת גודל השכר שמרויח מכך שאינו כועס הרבה. מפני שרוב ימיו אינו כועס, ודעתו מיושבת עליו, ונמצא שרוב מעשיו מתוקנים. ¹⁰² קשה לבעוס ונוח לרצות. אינו נוטה במהרה לכעוס, ואף כשאירע שבא לידי כעס הרי הוא מתרצה מהר לשכך כעסו. אדם שהוא בעל מדא זו, הרי הוא חסיד. ¹⁰³ נוח לבעוס וקשה לרצות. שכועס בנקל ובמהרה, וכשכועס אינו נוח להתרצות ולהתפייס, ושוהה זמן רב בכעסו, אדם זה הרי הוא רשע. ¹⁰⁴ רשע. מפני שעל ידי רוב הכעס קרוב לבוא לידי חטא [וכפי שאמרו חז"ל (ברכות כט): 'לא תרתח ולא תחטי' ופירש רש"י 'לא תכעוס, שמתוך הכעס אתה בא לידי חטא']. ¹⁰⁵ על הטובים. על בני אדם הטובים. ¹⁰⁶ העולם. כאשר חסר לו משהו מעניני עולם הזה.

ארחות

שער הכעס

צדיקים

לְרָשָׁעִים וְקָשָׁה לְרִצּוֹת לְצַדִּיקִים, זֶהוּ רָשָׁע נָמוּר.

אָף עַל פִּי שֶׁהַכֶּעַס מְדָה רָעָה מְאֹד, מִכָּל-מְקוֹם צָרִיד אָדָם לְהִנָּהֵג עִצְמוֹ ¹⁰⁷ בְּקִצָּת הָעֵתִים ¹⁰⁸ בְּמִדַּת הַכֶּעַס, כְּגוֹן ¹⁰⁹ לִיכָר הָרָשָׁעִים, ¹¹⁰ וְלִהְטִיל אֵימָה עַל בְּנֵי בֵיתוֹ, ¹¹¹ וְלִזְרֹק מוֹרָאוֹ בְּתַלְמִידִים. וּבְשִׁפּוּעַם עַל הָרָשָׁעִים, ¹¹² יִשְׁקַל כְּעָסוֹ. לִפִּי שֶׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשְּׁלֹמֹם עַל רֵאיוֹבֵן וְגַר ¹¹³ "תְּרַבּוֹת אֲנָשִׁים חֲטָאִים" (במדבר לב, יד), לִכְךָ ¹¹⁴ כֵּן בָּנוּ נַעֲשֶׂה ¹¹⁵ כְּהֵן לִפְסִילִים, וְאָף עַל פִּי ¹¹⁶ שְׁלֹשָׁם שָׁמִים כְּעָס. הַכֹּל צָרִיד

ביאורים

107. בקצת העתים. בזמנים מסויימים. 108. במדת הכעס. הכונה שמראה עצמו כלפי חוץ כאילו כועס ('כעס הפנים'), אך על פי האמת אינו כועס. כמו שיבואר בהמשך. 109. ליכר הרשעים. להוכיחם ולהענישם או להפחידם. (ועיין ספר נחמיה ה, ו). 110. ולהטיל אימה על בני ביתו. כמבואר בשבת (קה:). והטלת האימה המותרת היא באופן שעושה זאת כדי שייראו ממנו ויהיה שלום בביתו ('סמ"ג, לאוין רכט). ורבינו חננאל (שם קו), כתב, בכדי לתקנם. והחינוך (מצוה תקסט) כתב, כדי ליסרם ולזרזם. ורבינו פרחיה כתב, כדי שיהיו בתורה ובמצוות. או כדי שיהיו בכל מה שהוא רוצה. וראה עוד ברמב"ם (דעות פ"ב ה"ג). 111. ולזרוק מוראו בתלמידים. כמבואר בכתובות (קג:). שבשעת פטירתו של רבי ציוה לרבן גמליאל בנו: "זרוק מרה (-אימה) בתלמידים", שתהא אימתך עליהם (רש"י). 112. ישקול כעסו. ימדוד כעסו - שלא יכעס יותר מדי, אלא שיהיה במדה הנאותה, כדי שתהא דעתו מיושבת עליו בינו לבין עצמו. 113. תרבות אנשים חטאים. אתם תלמידים של אנשים חוטאים. 114. כן בנו. הוא יהונתן בן גרשום. 115. כהן לפסילים. עבד לפסל מיכה. 116. שלשם שמים כעס. מאחר וחשב שהם רוצים להשתמש

עיונים

ארחות

שער הכעס

צדיקים

¹¹⁷ מְדָה כָּכָל דְּרָכָיו שֶׁל אָדָם, ¹¹⁸ וַיִּרְאֶה אִיךָ יַעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת בֵּין כְּכַעְסוֹ בֵּין בְּשִׁחוּקוֹ.

אָדָם ¹¹⁹ שִׁישׁ בּוֹ מִדַּת הַכֶּעַס, ¹²⁰ וּמִכְרִית אֶת מִדַּתוֹ וּמִנְהֲגוֹ כְּאִלוֹ אִינוֹ מִכְּעָלֵי הַכֶּעַס, עָלָיו נֶאֱמַר: ¹²¹ "מִזֶּכֶר אֶרֶץ אֲפִים

מריבה ובלבבו יחרה לו. עדיין לא נצח יצרו ואינו מתואר רק מתגבר במלחמתו. כי יעצור בחזקה בעד זמותו לבל יעבר פיו. אמנם המשים עצמו כמו שאינו. שאף התעוררות של כעס לא ימצא בו. זה יתואר בשם מושל ברוחו. וכן הענין במלחמה החיצונה את אויבים בשער. הנה בהיותו לוחם על עיר ומתגבר במלחמתו. יתואר בגבור. אולם כאשר יכניעה וילכדה יתואר

ביאורים

מהמלחמה. ועם כל זה נענש, ומוזה נלמד שאף הכועס על הרשעים ישקול את כעסו. 117. מדה. לשקול בדעתו כל דבר שעושה. 118. ויראה איך יעשה המצוות בין בכעסו בין בשחוקו. שלא ימנע מלקיים המצוות בין כשהוא במצב של כעס ובין כשהוא שמח. עוד יש לפרש, פעמים כועס האדם ומקיים בזה מצוה, ופעמים שוחק ומקיים בזה מצוה. כגון מה שכתב בספר חסידים (סי קלח). גבי משה רבינו שחרה אפו כשראה את העגל ושביר את הלוחות והסכים עמו הקב"ה ואמר לו 'ישר כוחך ששברת' (שבת פז.). הרי שקיים מצוה בכעסו, וכן יתכן לקיים מצוה בשחוקו, כגון המאיר פנים לאדם השרוי בצער ומשמחו. 119. שיש בו מדת הכעס. שטבועה בו מדה זו ובקלות כועס מכל דבר. 120. ומכריח וכו'. כופה את עצמו שלכל הפחות כלפי חוץ לא להיראות ולא להתנהג כאדם הכועס, למרות שבתוכו הוא כועס. 121. מזכר ארץ אפים מגבור. גדולה גבורת הכובש כעסו מלחום אמיץ.

ארחות שער הכעס צדיקים עיונים

מגבור, ¹²² ומושל ברוחו מלכר עיר" (משלי טז, לב); ¹²³ וארך-אפים הוא מושלש-עשרה מדות ¹²⁴ הנאמרות בבורא יתברך.

אמר החכם: מי שפעסו בו במחשבה, תראה עליו ¹²⁵ **הישוב** ¹²⁷ וההדר; **ומי שפעסו עליו** ¹²⁸ שלא במחשבה, תראה עליו ¹²⁹ השטות. עוד אמר החכם:

מי שפעסו ורגזו ¹³⁰ **אמיץ, אינו רחוק** ¹³¹ **מן המושגעים. ומי שרגל בכעס,** ¹³² **חייז אינם חיים ואינו שמח לעולם,**

ביאורים

122. ומושל ברוחו. המתגבר על יצרו ושולט על כעסו חשוב יותר מכובש עיר מבוצרת. 123. וארך אפים. שממתין לרשעים שישבו. 124. הנאמרות בבורא יתברך. ומחוייב האדם לנהוג במדה זו, ככתוב "והלכת בדרכיו", שנצטוו בוזה ללכת בדרכי ה'. 125. במחשבה. כועס לתועלת, לאחר שיקול דעת ומחשבה. כלומר, שולט ביצרו לבל יתגבר בו כעס אסור. 126. הישוב. דעתו מיושבת עליו, כיון שכעסו מכון במדה ואינו יוצא משליטת השכל. 127. וההדר. מתנהג בצורה מהודרת ונאותה ואינו מאבד את צלם האלוהים שבו ואת כבודו. 128. שלא במחשבה. שאינו שולט ביצרו להמנע מכעס האסור, אלא כועס בקלות מכל דבר. 129. השטות. כי אין השכל שולט בו כלל והוא טר טעם ממש ככל החיות הטורפות (מס"י פי"א). 130. אמיץ. שכוועס חזק. 131. מן המושגעים. בכת"י הגירסא: "מן המושגעים הנכפים". 132. חייז אינם חיים. שלא שולטים בעצמם בעת שטותם או בעת נפילתם. 133. חייז אינם חיים.

ארחות שער הכעס צדיקים עיונים

(עי' פסחים ק"ג ב) **וכיון שאינו שמח, אינו מקבל מארעותיו** ¹³³ **באהבה ובשמחה, ואינו מצדיק עליו את הדין, ואינו יכול לעבד את השם יתברך בשמחה. כשאדם שרוי בתענית או פשהוא בשום צרה, אז הכעס** ¹³⁴ **מאד בלבו, לכן בזמנים האלו צריך לזהר ביותר שלא יכעס.**

¹³⁵ **השתיקה מכבדת הפעם,**

שעה שראו המצרים כי בכל מכה שמכים את הצפרדע היא מתות נחילים של צפרדעים, הלא הדעת נותנת שהיו צריכים להפסיק על אתר. אבל מה מדת הכעס אומרת, אדרבה, מכיון שמכים אותה והיא מוסיפה להתנף, הרי כל שכן וכל שכן שיש להוסיף ולהתנף בה, ולהכותה שוב ושוב. לפיכך ככל שהוסיפה והשריצה צפרדעים כך חמתם בערה בקרבם, והוסיפו להכותה עד שכוסתה כל ארץ מצרים בצפרדעים. וכן הוא בכל מקום שכוועסים, כי אם

ביאורים

כמבאר בפסחים (ק"ג): שלשה חיהן אינם חיים, ואחד מהם הוא 'הרתחני'. ופירוש הרשב"ם, כי הוא דבר התדיר בו כל שעה וכיון שהוא כועס תדיר אין חייז חיים, כיון שאין לו מנוחה. 133. באהבה ובשמחה. כי תמיד הוא במצב של כעס ומרמור, ממילא אינו מקבל באהבה ובשמחה את מה שקורה לו. 134. מאד בלבו. כלומר, האדם יותר קרוב לכעוס בזמנים שכאלו. 135. השתיקה מכבדת הכעס. "השתיקה בעת הכעס - כמים לאש!" (פלא

ארחות

שער הכעס

צדיקים

עיונים

וְגַם קוֹל נְמוּךְ מִכַּטֵּל הַכֶּעָס, לִכְן
יִרְאֶה הָאָדָם בְּשֹׁכְעוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו
(א) שִׁישְׁתֹּק אִו יִדְבֵּר¹³⁶ בְּנַחַת, וְלֹא
יָרִים קוֹלוֹ בְּכֶעָסוֹ, בִּי הַמִּגְבִּיהַ קוֹלוֹ
בְּשַׁעַת כֶּעָסוֹ אִו יִתְעוֹזֵר הַכֶּעָס,
אֲכָל קוֹל נְמוּךְ וְהַשְׁתִּיקָה מִשְׁתִּיקִים
הַכֶּעָס. וְגַם לֹא יִרְאֶה בַּפְּנֵיו שֶׁל
אָדָם¹³⁸ שֶׁכֹּעֵס עָלָיו, אֲלֵא יִדְבֵּר
עִמּוֹ בְּלֹא רֵאִית פְּנָיו, וְאִו יִכְרִיחַ

ישמעו חרפתם ולא
ישיבו ישתקע הדבר
לאט לאט, אבל
כשמשיבים
הרי הוא מוסיף להשיב
לעומתו כהנה וכהנה,
וכל מה שיוסיף
להתנקם גם הלה יוסיף
לעומתו ככל האפשר,
ואם כן הדעת נותן
שטוב ויפה לו לא
להטפל עם זה שציערו
ולעבור בשתיקה עד
יעבר זעם, אבל מדת
הכעס אומרת, הכי אנכי

אשתוק על זאת, ומתחיל להשיב או להתנקם, וגם שכנגדו הולך ומוסיף, ומדת
הכעס שלו אומרת שכל שכן שיש להשיב מנה אחת אפים וכך לעולם, וסופו
כמכת הצפרדעים במצרים. ללמדך כי מוטב לאדם שיעביר על מדותיו, ישמע
חרפתו ולא ישיב, וכך ישתקע הריב לאט לאט, מאשר ישיב מלחמה שערה
ואך שמן רותח יוסיף על תבערת המחלוקת.

כא. שישתוק. ולא ידבר בשעת כעסו, אלא ימתין ואח"כ ידבר. דבר זה למדים
מהנאמר אצל משה רבינו (במדבר לא, יד): "ויקצוף משה על פקודי החיל...
ויאמר אליהם משה" וגו'. למה חזר הכתוב וכפל "משה"? וביאר ב"אזנים

ביאורים

יועץ ע' (כעס). 136. בנחת. בשקט ללא הרמת קול, וכן בקול רגוע ושליו.
137. יתעוור הכעס. "כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו
תמיד אחרי מעשיו שהוא עושה בהם אם טוב ואם רע... כי אחרי הפעולות
נמשכים הלבבות. כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו"
(החינוך, מצוה טז). "כי התנועה החיצונית מעוררת הפנימית" (מס"י פ"ז).
138. שבוים עליו. כגון ראוּבֵן הכּוֹעֵס על שמעון, לא יסתכל ראוּבֵן בַּפְּנֵיו של
שמעון בעת שהוא מדבר אתו. (ר"ח, ענוה ה'). 139. יכריח. ירחיק.

עיונים

ארחות

שער הכעס

צדיקים

הַכֶּעָס מְלֻבֵּן. וְדַע, כִּי¹⁴⁰ גָּמַר שְׂכָלוֹ
שֶׁל אָדָם הוּא שִׁימּוּשׁ בְּכֶעָסוֹ, כְּמוֹ
שֶׁנֶּאֱמָר: "שְׂכָל אָדָם הָאָרֶץ
אָפּוֹ" (משלי יט, יא).

לתורה" (פרשת מטות):
כנראה שהפסיק משה
בין הקצף ובין האמירה,
ורק לאחר שכבר שככה
חמתו, אז "ויאמר
אליהם" בלשון רכה.
זהו "ויקצוף משה",
אבל "ויאמר משה",
באמירה כבר היה
אחרת. ללמדנו, שאף

(כב) הַכֶּעָס נוֹטָה מְאֹד¹⁴² אֶל

בשעת כעסו של אדם, ימתין עד שיעבור כעסו ורק אז ידבר.

כב. הכעס נוטה מאד אל הגאווה, ואין הכועס נמלט מן הגאווה. הרמב"ן
באגרתו כתב: "וכאשר תנצל מן הכעס תעלה על לבך מדת הענוה". מבואר כי
מידת הכעס ומידת הענוה קשורות הם זו בזו, כמו שאמרו חז"ל (סוטה מ):
אמר רבי אבהו: מריש הוא אמינא ענותנא אנא, כיון דחזינא ליה לרבי אבא דמן
עכו דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד, אמינא לאו
ענותנא אנא. [תרגום: אמר רבי אבהו: בתחילה הייתי סבור שאני עניו, אמנם
כיון שראיתי את רבי אבא מעכו שאמר למתורגמן המשמיע דבריו לרבים
טעם אחד בהלכה, ובא ואמר לציבור טעם אחר שלא כדברי רבי אבא, ולא
הקפיד עליו רבי אבא, אמרתי, שכיון שאני הייתי מקפיד על כך, אם כן אני לא
ענו].

עוד אמרו (שבת לא). "לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי".
הרי כי שתי קצוות של מידות הן. עוד אמרו (שם) "קפדותו של שמאי
בקשה לטורדנו מן העולם וענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה".
הרי שהכעס וההקפדה כלפי הענוה שתי מדות הפכיות הן זו מזו.

בספר "המספיק לעובדי ה'" (לרבי אברהם בן הרמב"ם) כתב: "ועליו לדעת כי

ביאורים

140. גמר שכלו. בשלוותו ובגרותו של האדם (עלי אורח). 141. שכל אדם וגו'.
חכמת האדם היא להבליג ולכבוש כעסו. 142. אל הגאווה. כי הכעס מתרגז
על כך שהדברים לא הולכים ונעשים כפי רצונו, ולא מקבל שיש כאלו
הסוברים אחרת ממנו, וכל אלו ממדותיו של הגאותן - המתכעס כשאין

ארחות שער הכעס צדיקים

הגאווה, ואין הפועם נמלט מן הגאווה, וכבר ידעת רעות הגאווה. וראוי לאדם שיתרחק מן הכעס, ואפלו בדבר שראוי לכעס עליו¹⁴³ יעצר את רוחו ולא יכעס. וכן צריך בעל הפעם לעשות מתחלה¹⁴⁴ כשיעלה בדעתו שלא יכעס, וצריך שלא ירגיש כלל, אפלו הכה וקלל לא ירגז ולא יחוש. וזה דבר ברור, מי¹⁴⁵ שהוא קפדן הרבה,¹⁴⁶ יותר נוח לו שלא ירגיש כלל, ישתק ויעצר רוחו לגמרי, ממה שייכעס מעט, כי זה אי אפשר לכעסן לעשות, כי אם ימשך בלבו משיב על חרפתו.

ביאורים

עושים רצונו. 143. יעצר את רוחו ולא יכעס. כלומר, ישלט על עצמו ולא יכעס כעס פנימי אלא כעס חיצוני דהיינו כעס הפנים בלבד. 144. כשיעלה בדעתו שלא יכעס וצריך שלא ירגיש כלל. בכת"י הגירסא: "כשיעלה בדעתו לכעס - צריך שלא ירגיש כלל". כלומר, ברגע שעולה בדעתו לכעס יחליט מיד בנפשו החלטה גמורה לא לכעס ולא להתייחס וכאלו אינו מרגיש. 145. הוא קפדן הרבה. שטבעו נוטה לכעס מכל דבר. 146. יותר נוח לו וכו', שינהיג את עצמו שלא יחוש כלל לדברים שמכעיסים אותו.

עיונים ארחות שער הכעס צדיקים

כג. כי הם סבורים שהוא כועס עליהם. כתב בשו"ע (או"ח סי' קע סע' ו'): "לא יהא אדם קפדן (פרוש, כעסן או רגזן) בסעודתו". וכתב במ"ב (סקי"ח): מפני שמונע בני-ביתו לתת כלום לעניים מפני יראת קפדנותו; ועוד, כי האורחים ובני-ביתו מתבישים אז לאכול, כי יחושו פן יתרגש ויקפיד על אכילתן.

ארחות שער הכעס צדיקים

מעט מן הפעם לכסוף יכעס הרבה. ומי שרוצה לעצר רוחו מן הכעס ורוצה להטיל אימה על בני ביתו, ואם הוא פרנס ורוצה לכעס על הצבור שיחזרו למוטב, כיצד יעשה? ¹⁴⁷ יראה עצמו בפניהם שהוא בועס כדי ליפרם, ותהיה דעתו מיישבת עליו בינו ובינו עצמו, כאדם שהוא ¹⁴⁸ מדמה שהוא בועס בשעת כעסו - ואינו בועס. ¹⁴⁹ וכשהוא מראה כעסו, יזהר עליו שלא יעשה כן כשיש לו אורחים עניים, ¹⁵⁰ כי הם סבורים שהוא בועס עליהם, לכן יראה עצמו שמת בפניהם.

צווי חכמים להתרחק מן הכעס עד שינהג עצמו שלא ירגיש ¹⁵¹ אפלו בדברים המכעיסים (אותו),

ביאורים

147. יראה עצמו וכו'. והוא כעס הפנים ולא כעס הלב. 148. מדמה שהוא כועס. מראה את עצמו כאילו הוא כועס. 149. וכשהוא מראה כעסו, כלומר, גם באופן המותר דהיינו שמראה כעס מעושה - שכועס רק כעס הפנים ולא כעס הלב, לא יעשה כן כשיש לו אורחים עניים. 150. כי הם סבורים. מחמת שברון רוחם עלולים לחשוב שהוא כועס עליהם על שמכלים את ממונו. 151. אפילו בדברים המכעיסים. ושראו אמנם להרגיש בהם, מכל מקום,

ארחות

שער הכעס

צדיקים

¹⁵² עד שיעקר הכעס מלב, וזהו הדרך המזכה. ודרך הצדיקים - הם ¹⁵³ נעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, ¹⁵⁴ עושים מאהבה ¹⁵⁵ ושומחים בישורים, ועליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא): ¹⁵⁶ "ואהביו כצאת השמש" ¹⁵⁷ בגבורתו" (שבת פח, ב).

ביאורים

לצורך ההתלמדות לעקירת מדת הכעס ראוי לו שלא להרגיש בהם. (עלי אורח). ¹⁵² עד שיעקר הכעס מלב. דברי רבנו בנויים על שיטת הרמב"ם (בהקדמה למסכת אבות) שעל האדם לעבור מקצה לקצה באם רוצה לתקן איזה פגם במדותיו, כדי שבסופו של דבר יגיע למדה האמצעית הרצויה (הנ"ל). ¹⁵³ נעלבים ואינם עולבים. שאחרים באים עליהם בחוצפה ומעליבים אותם והם אינם עושים כן (רש"י, שבת פח:). ¹⁵⁴ עושים מאהבה. לה, ולא לשם שכר או מיראת העונש (רש"י, גיטין לו:). ¹⁵⁵ ושומחים בישורים. שבסבילת עלבונם, ומקבלים אותם באהבה (רש"י שבת שם, ומהרש"א). ¹⁵⁶ ואהביו. שכל מי שיש בו מידות אלו הוא בכלל אהבי ה' (מהרש"א, גיטין שם, עיי"ש). ¹⁵⁷ בגבורתו. והיינו שיזכו שיאירו פניהם כאור השמש. והשכר הוא מדה כנגד מדה, כיון ששמע חרפתו ונהפכו פניו לירקון, יבהיקם ה' יותר מאור השמש, כענין שנאמר (ישעיה ס, א) 'וכבוד ה' עליך זרח'. ('אורחות צדיקים' סוף שער הבושה).

ארגון "ארחות יושר"

נוסד בהכוונתו של מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, במטרה להנחיל את לימוד המוסר בקרב כל שכבות העם, בשיעורי התורה ובכוללי האברכים, במוסדות החינוך ובשיעורים לנשים. בכדי להגשים מטרה זו, מתקיימת פעילות מגוונת בתחומים שונים.

**בית
מדרש
וכולל
למגידי
שיעורים**

עשרות רבנים מגידי שיעורים, העוסקים בבית המדרש בהכנת השיעורים בדף היומי ובסוגיות העיוניות הנלמדות על ידם - המה "נושאי הדגל" ליישום תכנית הפצת לימוד המוסר מבית היוצר של ארגון "ארחות יושר", ע"י לימוד בצוותא בסוף השיעור בספרי המוסר היו"ל על ידינו.

**מכון
"ארחות
המוסר"**

צוות ת"ח מופלגים, אשר ניחנו בידע ובהבנה בספרות התורנית לענפיה, שוקד על הוצאת ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים. גולת הכותרת הינם מדורי ה"ביאורים" וה"עיונים", המעוטרים בפנינים מגדולי הדורות, בתוספת נופך מאת העורכים. וזאת - בצורת חוברות חודשיות עם חלוקה על פי סדר לימוד יומי המופצות באלפי עותקים בשיעורי התורה, בכוללים, בישיבות, בתלמודי תורה ובבתי הכנסת.

**סדרי
מוסר
בהיכלי
הכוללים**

הוקמה תכנית מיוחדת לקביעת סדרי מוסר בכוללי האברכים בצמוד לסדרי הלימוד הקבועים, עם מתן שכרה בצידה - מילגה חודשית, וזאת בכדי להחדיר חשיבות העסק בספרי היראה ותיקון המידות באופן מיוחד לעמלי תורה.

**שיעורי
מוסר
במוסדות
החינוך**

שילוב שיעורי מוסר בתכניות הלימודים בתלמודי תורה בכל הארץ, לעידוד לימוד המוסר מגיל צעיר בצורה נוחה ונעימה. כבר עתה ניכרים ניצני ההשפעה מלימוד זה שבודאי תלך ותגבר עם השנים, וסופה להצמיח פירות נאים אשר יתהללו בהם כל רואיהם.

**הקמת
שיעורי
תורה**

במאות שיעורי התורה הנלמדים בפריסה ארצית רחבה הגדלה מיום ליום, אשר נמסרים על ידי טובי מגידי השיעורים, המצטיינים בבקיאות ובעיון, ובהסברה בהירה וקולחת - שילבנו את לימוד המוסר בסוף השיעור, בו לומדים בצוותא מתוך חוברות "ארחות המוסר" וזוכים בשל כך לתוספת מילגה חודשית המהווה תמריץ ועידוד לרבנים שלי"א, אשר מדווחים במשוב על רצף הלימודים, ההתקדמות והעקביות.

**שיעורים
לנשים
"מדרשת
בת שבע"**

בעסקנו במלאכת הקודש, מעלים אנו על נס את דמותה של הרבנית הצדקנית הדגולה מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר הייתה תל תלפיות לנשי ובנות ישראל, ובאהבתה הגדולה הרעיפה על ראשן טללי תחיה והעמידתן בקרן אורה. לזכרה הקמנו רשת שיעורי תורה לנשים הנושאות את שמה בגאון, על מנת להמשיך את מורשתה המפוארת בקירוב בנות ישראל, לחיזוק ביראת שמיים, צניעות ומידות טובות.

שיעור
בביה"כ ראשליץ

שיעור
בביה"כ הגדול ת"א

שיעור
בביה"כ הגדול ב"ב

שיעור
בביה"כ בלינסון

